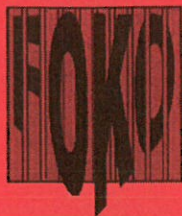

foko-nytt (13) 3/2001

**Forum for
opplæring
innenfor
kriminalomsorgen**
Norsk underavdeling av EPEA

EUROPEAN
PRISON
EDUCATION
ASSOCIATION

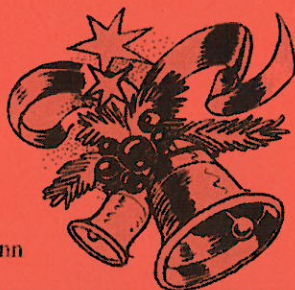
LEDERENS HJØRNE

Takk for sist til alle dere som var på Sørmarka ! Styret sitter igjen med en veldig god følelse etter konferansen og den blir bekreftet av positive ord fra evalueringsskjemaene. Vi tar de gode ord med oss, og ikke minst ideer og forslag til neste konferanse. Det er helt tydelig at denne årlige konferansen er blitt et fast innslag på mange arbeidsplasser. Det er bra! Fortsett med det. Spesielt gledelig er det at vi har fått med oss flere representanter fra den nordlige delen av landet. Håper også dette vil fortsette.

Ellers har vi en viktig melding om at Norge med støtte av de andre nordiske land har fått ansvaret for å arrangere EPEA konferansen i 2003. FOKO vil være sterkt inne i dette bildet og vi utfordres sterkt etter den vellykkede konferansen som ble arrangert i Amsterdam i høst. Den utfordringen tar vi og mener at vi har store muligheter til å vise resten av Europa både at vi faglig og kulturelt har mye å by på. Vi må ikke glemme at vi er gitt en unik mulighet til å presentere fengselsNorge, og vi må også ta med at mange deltakere vil besøke landet vårt for første og kanskje siste gang. Utfordringene er mange, og det er hyggelig dersom dere har gode ideer til opplegget. Vi begynner å planlegge både FOKO-seminaret og EPEA-konferansen rett over jul. Mye er årlig, og nå er det ikke jula som er i tankene, men budsjett situasjonen. Vi kjemper igjen om å få kompensasjon for våre lønnsstillegg, friske penger til de nye soningsplassene ved Stavanger fengsel og midler til særskilt tilrettelagt opplæring på Ila når det blir en forvaringsanstalt fra 2002. Vi prøver å arbeide på mange plan, og får mange positive ord, men nå er det tid for å få nedfelt dette i budsjett kroner. Men dere skal vite vi gir oss ikke før vi vet det er viktige saker å kjempe for.

Og så til dere alle nå når julesnoen, iallfall her østpå, har lagt seg ute i luftegården og lager julestemning på sin milde dryssende måte:

God Jul og Godt nytt år!

Ingunn

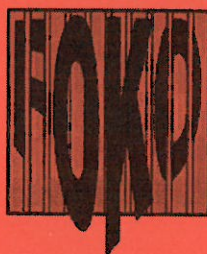

Innhold foko-nytt 3/2001

Lederens hjørne.....	2
Organisasjonsside.....	3
Brev til Stortingskomiteene.....	3
Straff og særreaksjoner i historisk perspektiv	
Av Espen Schaanning.....	4-15
Studietur til statsfengslet i Horsens.....	16-18
Referat fra LP-møte i Paris.....	19
EPEA-konferanse i Nederland	20-21
Sørmarka 2001 - sett av bibliotekarene.....	21-22
Boktips.....	23
Rekommendasjon nr R (89) 12.....	24

Styret i FOKO 2001/2002

Leder Ingunn E. Kleivan	Rud vgs, avd. Ila fengsel
Nestleder Frøydis Holstad	Oslo fengsel
Sekretær Torfinn Langelid	Statens Utdanningskontor i Hordaland
Kasserer Jon Erik Rønning	Jessheim vgs, avd. Ullersmo fengsel
Inform.ansvarlig Leif Lyngstad	Klosterskogen vgs, avd. Skien fengsel
Vararepresentanter:	
1. Knut Lage Bø	GVO, avd. Oslo fengsel
2. Kjersti Flatås	KIF - Oslo sentrum

Foko-nytt (13) 3/2001
Utgiver:

**Forum for
opplæring
innenfor
kriminalomsorgen**
Norsk underavdeling av EPEA

Ansvarlig:

Leif Lyngstad

KVS/Skien kretsfengsel,
Boks 2720 Kjørbekk, 3702 Skien
E-mail: klostfeng@online.no
Telefon: 35 90 05 24, telefaks: 35 90 05 28

Statsbudsjettet

Som dere ser av faksimilen på denne sida, har styret i FOKO sendt brev til både departementer og Stortingskomiteer i forbindelse med årets statsbudsjett.

I skrivende stund er ikke noe avklart. Men uten den økningen vi ber om, vil opplæringstilbudet til innsatte og løslatte svekkes igjen. Vi får håpe justisminister Dørum ser alvor og legger føringer for Clemet her...

EPEA-konferansen 2003

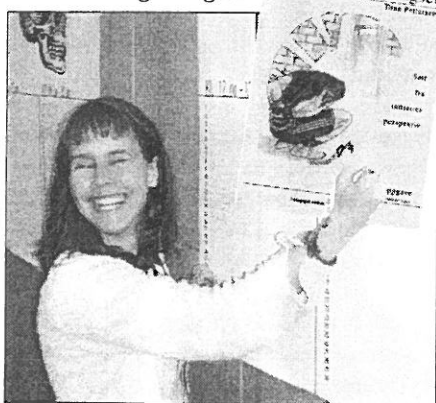
blir arrangert i Norge. En nordisk komite har hovedansvaret for arrangementet, men også FOKO-styret blir aktivt med i planlegging og gjennomføring.

FOKO-styret 2001-2002

På årsmøtet 2.11. ble både Ingunn E. Kleivan, Torfinn Langelid og Leif Lyngstad gjenvalgt. Som nye varamedlemmer ble Knut Lage Bø fra GVO og Kjersti Flatås fra KIF-Oslo Sentrum valgt. Ny redaksjonskomite Asbjørn Støverud, Jessheim vgs. Avd. Ullersmo fengsel har sagt seg villig til å overta som redaktør av foko-nytt fra nyttår. Hilde Frebergsvik, Teie vgs. Avd. Berg fengsel blir med i redaksjonskomiteen. Leif Lyngstad vil fortsatt stå som ansvarlig redaktør.

Sosialisering i fengsel

Tone Pettersen gleder seg over at så mange FOKO-medlemmer har sikret seg hennes hovedfagsoppgave. Men hun har flere på lager, så løp og kjøp julegaven til deg selv!! Ring henne på 73 99 08 40 / 93 63 61 60.

LLY

Brev til stortingskomiteer:

Justiskomiteen v/Leder Trond Helleland

KUF-komiteen v/Leder Rolf Reikvam

Finanskomiteen v/Leder Siv Jensen

Stortinget, Karl Johansgt. 22 0026 OSLO

Uakseptabel reduksjon av opplæringstilbudet til innsatte!

Styret i Forum for opplæring innenfor kriminalomsorgen (FOKO) har drøftet regjeringens forslag til budsjett for 2002. Det framlagte forslaget på kr. 94,7 mill. dekker ikke inn merutgiftene ved

- 1) de ekstraordinære lønnstilleggene for lærerne i 2002 (ca. 2 mill. innenfor vårt felt)
- 2) økte soningsplasser ved Stavanger fengsel
- 3) særskilt tilrettelagt opplæring ved Ila fengsel etter at det fra 2002 blir forvaringsanstalt

Ila fengsels overgang til forvaringsanstalt medfører en endring i fangebefolkningen slik at det blir flere innsatte med særlige behov. I Ot.prp. nr. 46 (2000-2001) fra Justisdepartementet viser departementet til at "innføringen av forvaring (vil) få økonomiske konsekvenser for forvaltningssamarbeidende etater, herunder skole- og helsemyndigheter." På grunn av forvaringssystemet skal soningen i større grad tilpasses behovene i fangebefolkningen. Mange innsatte mangler formell skolegang og mange har store lese- og skrivevansker. I tillegg skal skolen være med i et tett tverretattlig ansvarsgruppearbeid rundt den enkelte innsatte. Merutgifter i forbindelse med overgang til forvaringsanstalt er for Rud videregående skole - avd. Ila fengsel kostnadsberegnet til 2.1 mill. kroner.

Ombyggingen ved Stavanger fengsel har medført en utvidelse av soningsplasser generelt og for kvinner spesielt. Time videregående skole avd. Stavanger fengsel vil derfor ha behov for et nytt opplæringstilbud innenfor grunnkurs helse- og sosialfag. Dette er kostnadsberegnet til kr. 0.8 mill.

For den samlede opplæring innenfor kriminalomsorgen vil derfor budsjettet innebære en reduksjon på ca. 5 mill. i forhold til dagens nivå. Det betyr igjen at skoletilbudet rundt i anstalter og oppfølgingsklasser vil bli redusert.

Vi ser at opplæringstilbudet betyr mye for de innsattes mulighet til kompetanseheving og muligheter ved løslatelse, og vi beklager sterkt at budsjettet reduseres samtidig som regjeringen i Sem-erklæringen klart gav uttrykk for at man ønsket å styrke rehabiliteringen bl.a. gjennom opplæring i fengslene.

Vi håper opplæring innenfor kriminalomsorgen kan få tilført 5 mill. mer enn budsjettforslaget legger opp til, slik at denne utsatte elevgruppen ikke blir skadelidende.

Med hilsen

Forum for opplæring innenfor kriminalomsorgen (FOKO)

v/ leder Ingunn E. Kleivan
Rud videregående skole avd. Ila fengsel

Straff og særreaksjoner i historisk perspektiv

Av Espen Schaanning - Universitetet i Oslo

Det var visstnok verre før. Straffene var mer brutale og smertene mer intense. Straff kunne knapt skjernes fra tortur. Steiler, hjul, glødende tenger og gapestokk hørte med til strafferepertoaret. Vi kan illustrere dette med den berømte skildringen som idéhistorikeren Michel Foucault gir i begynnelsen av sin bok *Overvåkning og straff*. Han viser her til domsprotokoll, aviskommentarer og nedtegnelser fra andre øyenvitner da Robert-François Damiens ble henrettet i 1757. Damiens hadde forsøkt å ta livet av kongen (Ludvig 15.) og fikk gjennomgå en forferdelig tortur før han døde. I domspremissene den gang Damiens ble henrettet heter det blant annet at han skal knipes med glødende tenger på brystet, armene, lårene og leggenes kjøttfulle deler, mens hans høyre hånd, som holder den selvsamme kniv hvormed han begikk det nevnte kongemord, brennes med svovelild, og på de steder hvor han er blitt knepet skal det kastes smeltet bly, kokende olje, brennende harpiks, sammensmeltet voks og svovel, og deretter skal fire hester trekke og slite løs hans lemmer, kroppen brennes til aske og asken spres for vinden.

Dette var bare domspremissene. Øyenvitner forteller om at avrettelsen var meget langvarig og pinslene enorme.

Den humane straff

I dag er vi mer beskjedne. Den strengeste straff foreskrevet i loven er fengselsstraff. Vi er blitt mer fintfølede. I det minste er straffen blitt mer «human». Det er vel i alle fall hva vi helst vil tro og hva vi foregir at straffen skal være. For eksempel finner vi i forslaget til ny fengselslov fra 1988 som ett viktig moment i utformingen av fengselsstraffens innhold: «våre humane tradisjoner tilsier at man skal behandle alle mennesker, også kriminelle, så human som mulig». Likeledes angir Andenæs i sin *Alminnelige Strafferett* følgende forklaring på endret straffepraktis: «Her er det humanitetshensyn som har slått igjennom».

Begrepene «human» og «humanitet» er beroligende ord. De gir en aura av sivilisasjon, fornuft og medmenneskelighet. Begrepet «straff» derimot har ikke så gode konnotasjoner. I vår kulturkrets føler vi et visst ubehag ved å påføre andre mennesker lidelse. Derfor klinger ikke «straff» like godt i øret som «human» og «humanitet». Men det ubehagelige ordet straff framtrer utvilsomt mindre anstøtelig i det øyeblikk det kan koples til humanitet. Vi har fått «humane straffer».

To ting har lenge forundret meg ved dette uttrykket. For det første synes straff og humanitet, som jeg nettopp antydte, å trekke i hver sin retning. I fremmedordboken defineres human som «menneskelig; menneskevennlig, menneskekjærlig, mild». De fleste av oss ville vel tenke denne menneskekjærlige mildhet i retning av mindre pine. Å oppføre seg human overfor et annet menneske betyr å påføre ham minst mulig lidelse. Straff derimot framtrer som det motsatte. Straff er et tilsiktet onde, den straffedømte skal pine. Straffens mening er at det skal gjøre vondt. Med andre ord: Humanitet trekker i retning av at det ikke skal gjøre vondt, straff trekker i retning av at det skal gjøre vondt. Straff og humanitet er som ild og vann.

Man vil kanskje innvende at ordet «human» er ment som et relativt begrep:

Poenget er ikke å ikke påføre lidelse, men å påføre mindre lidelse enn før. Våre straffemetoder er humane for så vidt som de er mildere enn tidligere. Den straffedømte påføres mindre smerte. Dette høres umiddelbart tilforlatelig ut. Men finnes det belegg for dette? Hva er smerte? Og hvordan skal den kunne måles? Å bli brennemerket med glødende tenger gjør utvilsomt forferdelig vondt. Smertene må være intense. Men hva med 10 års fengselsstraff? Med hensyn til smertens intensitet er nok dette en mildere avstraffelsesform. Men på den annen side er jo straffen her strukket ut i tid. Vi kunne for eksempel tenke oss at man kunne samle opp all den smerten som ble tilført fangen som følge av 10 års fengselsopphold. Hvor intens ville denne smerten bli hvis vi komprimerte den ned til én dag? Ville den være mildere enn glødende tenger? Jeg vet ikke. Men jeg forestiller meg at den ville være om mulig enda mer intens. Og hva skal man si om all den psykiske smerten som fangen lider under – for eksempel sorgen over å ikke få være sammen med barna, kjæresten, vennene? Er den samlet sett større eller mindre enn belastningen ved å stå i gapestokk? Hvis man med «human» mener «mindre lidelse og smerte», så synes det for meg som om det i beste fall ville være umulig å avgjøre om fengselsstraff er en så mye mer human form for straff enn tidligere tiders tortur. I verste fall er vi blitt mindre humane, ikke mer.

Det andre som forundrer meg er at frihetsberøvelse kan betegnes som en human form for straff. I vår vestlige kulturtradisjon har friheten stått som menneskets adelsmerke. Friheten har vært det som atskiller mennesket fra dyret, den har utgjort menneskets særstilling i universet. Den er selve det menneskelige ved mennesket. Og hvordan kan man da nettopp kalle den straffen som «human», som berøver mennesket friheten? Er ikke frihetsberøvelsen så og si pr. definisjon inhuman?

Fengselsstraffen berøver kun mennesket bevegelsesfriheten, den fratar ikke mennesket dets frie vilje, vil man kunne

innvende. Også fangen er i denne forstand «fri». Men dette er å se bort fra viktige sider ved frihetsbegrepet slik det har manifestert seg i vår selvforståelse. Frihet er noe vi har tilkjempet oss, og vi forankrer den gjerne i rettigheter. Mennesket bør som menneske ha bestemte rettslig sikrede livsvilkår. Friheten er en av dem. Denne friheten er for oss blitt en selvfølge og manifesterer seg på flere områder: religionsfrihet, ytringsfrihet, frihet til politisk deltagelse, frihet til økonomisk virksomhet (arbeid) og ikke minst frihet til å realisere sine egne potensialer. Fængselsstraffen setter svært strenge grenser for utøvelsen av disse «menneskelige» frihetsrettighetene. Derfor er frihetsberøvelsen i sitt vesen i utpreget grad «umenneskelig», «inhuman».

I det følgende skal jeg ikke forfølge spørsmålet om i hvilken forstand og i hvilken grad fængselsstraffen er human eller ikke. Mitt poeng med disse betraktninger er bare å påpeke at vi har en tendens til å bruke positivt ladede ord når vi kommer inn på vår bruk av straff. Uttrykket «human straff» skjuler i virkeligheten et paradoks, eller i det minste en motsigelse, som sjelden når opp til overflaten. Men dette uttrykket er på ingen måte enestående i så måte. Det kanskje mest groteske begrepet man i Norge har funnet opp er «kriminalomsorg». Det er som om man vil ha oss til å tro at vi setter folk i fængsel for å gi dem omsorg. Jeg vet ikke hvem som først introduserte dette begrepet her i Norge, og jeg vet heller ikke hvilke konkrete grunner man hadde for å innføre det. Men hvis vi kaster et historisk blikk på vår strafferechtspraksis tror jeg kanskje det er mulig – i alle fall til en viss grad – å forstå hvorfor et slikt begrep har kunnet vinne innpass. Men det skal jeg vende tilbake til.

Fra tortur til fængsel

La oss nok en gang gripe fatt i overgangen fra tortur til fængselsstraff. Det er særlig to ting som skiller disse to strafferegimene. For det første at kroppspinslens forsvinner. Torturen av kroppen er blitt borte. I vår nye kriminallov fra 1842 går det fram at tvangsarbeid på festning og tukthus skulle være den primære avstraffelsesform, hvilket i praksis vil si at fængsel dermed ble innført som allmenn avstraffelsesform i Norge. Norge føyer seg her inn i en allmenn trend. I løpet av 1800-tallet ble det over hele Europa og USA innført fængsel som den dominerende avstraffelsesmåten.

Kroppsstraffene – kagstryking (pisking), brennemerking, avhogging av hånden, gjennomhulling av tungen, straffarbeid og ikke minst dødsstraff – blir i økende grad erstattet med frihetsberøvelse. Man pinner ikke lenger kroppen. Man slutter å brennemerke, slå, piske, knuse og radbrekke. I dagens fængsler er det således ikke tillatt å gi fangene så mye som et lite lyskespark, ja, ikke engang en ørefik eller et klyp i armen kan betjentene tillate seg. Fangene skal helst ikke røres. Men det betyr naturligvis ikke at de ikke skal straffes, at det ikke skal gjøre vondt å sitte fængsel. Poenget er bare at pinepåføringen nå ikke er rettet mot kroppen, men mot sjelen. Fangen skal være lei seg. Fængslet benytter en gjøre-lei-seg-teknologi. Straffen skal fremdeles svi, men ikke ved at man bruker glødende tenger, smeltet bly, kokende olje eller brennende harpiks. Den skal svi ved at fangene blir triste og lei seg fordi de blir fratatt de godene de kunne ha benyttet seg av hvis de hadde gått fritt omkring. Dette er naturligvis også grunnen til at fængsel kan benyttes som avskrekkingmiddel. Eller som Andenæs så treffende formulerer det: «Det skal være forskjell på et fængsel og et rekreasjonshjem». Fængsel er ikke ment som omsorg og pleie, men som straff, som påføring av et tilsiktet onde.

Når man gikk over fra å straffe med tortur og/eller dødsstraff til å benytte fængsel, så var det altså ikke fordi man ville unngå å pine folk. Man skulle fremdeles pine dem, men man skulle pine dem på nye måter. Man skulle pine sjelen.

Et annet sentralt trekk ved denne overgangen fra tortur til fængsel er at avstraffelsen flyttes bort fra det offentlige skafottet og inn bak murene. Avstraffelsen skulle ikke lenger framstilles for folkemengden slik at de med egne øyne kunne se den dømte bekjenne sine synder og bli pint og plaget, den skulle nå overlates til et administrativt apparat bestående av kvalifiserte funksjonærer. Disse funksjonærene skulle ikke lenger ha et godt håndlag med øks, steiler og hjul. Nei, nå var det i grunnen nok å sørge for at fangene var lei seg, at de ikke tilsnek seg en frihet de ikke lenger hadde krav på. Og denne innesperringen bød på to klare fordeler.

For det første mente man at fængslet hadde oppdragende og forbedrende virkninger. Dels skulle fangen gå i seg selv og komme på bedre tanker, dels skulle han opplæres til lovlydig liv ved å følge fængselslivets rutiner (stå opp om morg-

enen, spise på faste klokkeslett, arbeide om dagen, ikke legge seg for sent om kvelden osv.).

Straffanstaltkommisjonen, som anga sin innstilling i 1841 forut for kriminalloven, gikk således inn for opprettelse av cellefængsler etter modell fra Philadelphiasystemet: Fangen skulle gjennomgå en renselsesprosess ved å angre sine synder i isolasjon. Man planla derfor å bygge syv sentralanstalter – eller «botsfængsler» som man kalte dem – for hele landet. Det første sto ferdig i Christiania i 1851. Det skulle som kjent også bli det eneste.

Den andre fordelten ved fængslet var at samfunnet ble beskyttet for plagsomme individer. Kriminalloven av 1842 fastsatte svært strenge straffer for de fleste forbrytelser. Ikke bare ble det benyttet dødsstraff for overlagt drap og livstidsstraff for forsettlig drap, men det ble sågar ofte anvendt livstidsstraff for tilbakefall til tyveri. Langvarig fængselsstraff var derfor en god beskyttelse mot de lovbrøtere man ikke tok livet av med det samme. Men man foretok flere ganger i løpet av annen halvdel av 1800-tallet lovrevisjoner som satte ned strafferammene. Og da oppsto det et behov for ytterligere «forvaring» og «sikring». Dette ble etablert som straffepraktis i den nye straffeloven av 1902 og ytterligere skjerpet i lovendringene i 1929.

Denne forflytningen av straffegjennomføringen fra det offentlige og synlige rom til de bortgjemte celler i fængslet er naturligvis uløselig knyttet til at det nå er sjelen og ikke kroppen som skal pines. Når sjelen blir straffeobjekt, må man benytte andre midler enn før. Sjelen forbedres og sikres ikke best med intense smerter som påføres kort og brutalt i alles påsyn, nei, den oppdras og avskjermes best bak lås og slå. Når sjelspinen erstattet kroppspinen, så var det derfor bare naturlig at betjenten erstattet bødelen, og at nøkkelknippet erstattet steiler og hjul. Vi fikk altså i dobbelt forstand en bevegelse fra det ytre til det indre: Straffens flyttes fra kroppens ytre overflate til sjelens indre rom, og den flyttes fra den ytre offentlige skueplass til det indre fængselsrom.

Vi har dermed berørt tre forholdet ved fængslet som kan benyttes som tre ulike begrunnelser for å straffe. For det første er fængslet ment å fungere allmennpreventivt: Det pinner fangers sjel slik at de blir lei seg, og dette avskrekker oss andre fra å begå lignende forbrytelser. For

det andre er fengslet ment å fungere individualpreventivt: Det forbedrer fangens atferdsmønster slik at han etter fengselsoppholdet makter å holde seg i skinnet. Og for det tredje beskytter det samfunnet for farlige eller plagsomme individer, så lenge lovbruterne sitter inne. I enkelte tilfeller utdeler man av slike grunner sågar sikring i tillegg til, eller som erstatning for, den ordinære straffen. Allmennprevensjon, individualprevensjon, sikring – avskrekking, forbedring, samfunnsbeskyttelse – dette trekløveret har fulgt fengslet så lenge vi har hatt det. Og de settes uavlatelig i spill, i alle nye forsøk på å forbedre det gamle systemet, om det nå for eksempel gjelder den nye loven om strafferettslig utilregnelighet og strafferettslige særreaksjoner eller den nye straffegjennomføringsloven. Jeg skal vende tilbake til disse lovene, men først vil jeg se nærmere på den historiske bakgrunnen for den tredelingen jeg nevnte (avskrekking, forbedring, sikring). Og jeg vil da gå tilbake til 1800-tallet og det som den gang etablerte seg som såkalt «kriminalantropologi». Denne disiplinen spilte nemlig ikke bare en vesentlig rolle i opprettelsen av sikringsinstituttet, men også for differensieringen mellom avskrekking, forbedring og sikring.

Kriminalantropologi

I den såkalte klassiske strafferettslæren benyttet man ofte kontraktsteorier på strafferetten. Samfunnet besto av individer som hadde kommet til enighet om å gi fra seg noe av sin personlige makt til staten for at denne skulle beskytte deres liv og eiendom. Den som brøt loven, brøt samfunnskontrakten og kunne dermed idømmes straff. Denne straffen ble utmålt i samsvar med viktigheten av det rettsgodet han hadde forbrutt seg mot. Man forsøkte således å konstruere et logisk system hvor hver forbrytelse ble tilordnet en bestemt straff. Innenfor dette systemet opererte man med en abstrakt lovbruter som tenker rasjonelt på vinning og tap ved lovbrudd, på samme måte som man opererte med samfunnsmedlemmene som abstrakte rettssubjekter som tenker rasjonelt når de inngår kontrakter. I et slikt system var det små muligheter for dommeren til å avpasse straffen etter lovbruterens karakter eller personlighet. Det som sto i sentrum for straffeutmålingen var lovbruddet, ikke lovbruterens.

Den norske kriminalloven av 1842 bygget langt på vei på denne klassiske straffrettsideologien. Her var man mest opptatt av å bestemme hvilke handlinger som skulle belegges med straff og hvor stor straff

hver av disse handlingene skulle tilordnes. Men i løpet av 1800-tallet ble norsk strafferett hjemsokt av et nytt vitensregime. Doktor Henrik Dedichen uttrykte dette regimet i tilspisset form da han i et foredrag i Den Norske Kriminalistforening i 1894 hevdet at «Forbrydelsen allerede som saadan opfordrer til nærmere Prøvelse af Forbryderens psykiske Tilstand». Med andre ord: Det faktum at en person har begått en alvorlig forbrytelse, er i seg selv en indikasjon på at det må være noe i veien med ham: «En stor Del af de forbryderske Handlinger vil i sig selv, rigtig belyst, blive Led i en Række Beviser paa foreliggende Sindssygdøm». Så langt har vi vel aldri kommet i norsk strafferett. Men det er denne tenkemåten som er på full fart inn i vår straffelovgivning på slutten av 1800-tallet, og som bevirker at psykiaterne får så sentral rolle der. Vi kan karakterisere dette nye vitensregimet ved at det nå ikke lenger er tiltaltes straffbare handling som rykker i forgrunnen, men hans personlighet. Tiltalte er ikke lenger bare gjemingsmann, han er blitt vitensobjekt. Han dømmes ikke lenger bare for hva han har gjort, men for hvem han er. Jeg skal kort antyde noen av de vitensstrategier som kan ha ligget til grunn for og muliggjort at dette nye vitensregimet trengte inn i norsk strafferett.

Fire vitensstrategier

Det første vitensstrategiske prosjektet jeg vil nevne, er frenologien eller skalleforskningen. Særlig viktig i denne sammenheng er Franz Josef Gall. Gall var hjerneanatome og hevdet at ulike psykiske funksjoner var knyttet til bestemte områder i hjernen. I alt lokaliserte han 27 forskjellige felter som hver for seg svarte til et særskilt karaktertrekk. Dessuten forestilte han seg at hvis ett av disse karaktertrekkene var særlig velutviklet, så var det fordi hjernen på det området var større enn vanlig. Slike områder kunne man i sin tur avlese på kraniet. I særdeleshet kunne man ut fra denne typen skallemåling studere og klassifisere lovbrutere. Ifølge Gall var mange lovbrutere i virkeligheten offer for defekter i hjernen. De var ikke onde, men syke, og måtte derfor få medisinsk behandling. De trengte «omsorg».

Frenologien skulle komme til å få avgjørende betydning for de ulike kriminalvitenskapelige prosjektene som vokste fram i løpet av 1800-tallet. Ikke bare fordi lovbrutere ble et yndet vitensobjekt for ivrige skallemaalere, men fordi lovbruterne med frenologien for alvor rykket inn på medisinsens område. Leger og jurister

fikk nå øynene opp for den abnorme lovbruter, den personen som begikk lovbrudd på grunn av avvikende personlighets trekk.

For det andre hadde det på begynnelsen av 1800-tallet utdifferensiert seg et psykiatrisk felt som var særlig mottagelig for kriminalvitenskapelige prosjekter. Det var ikke noe nytt at legene hadde interessert seg for og studert sinnssykdom. Men tradisjonelt hadde man betraktet sinnssykdom som uformuft, dvs. som en forstyrrelse av forstandsevnene. Denne intellektualistiske forståelsen av sinnssykdom var særlig framtreddende på 1700-tallet. Men med framveksten av psykiatrien på begynnelsen av 1800-tallet ble etterhvert også forstyrrelser i menneskets følelsesliv og viljesliv betraktet som sinnssykdom. Det er framfor alt Philippe Pinel som berømmes for å ha introdusert et slikt perspektiv. Pinel introduserte nemlig en særskilt form for mani som ikke rammet forstandsevnene og som derfor ble kalt manie sans délir – «mani uten delir». Typisk for en slik sinnstilstand var at man ble rammet av impulser man ikke klarte å kontrollere. Denne måten å forstå sinnssykdom på fikk stor betydning på det strafferettslige området. På den ene side ble utilregnelighetsspørsmålet dermed knyttet til driftslivet. Spørsmålet var ikke lenger bare om tiltalte var klar, men om han hadde kontroll. På den annen side åpnet Pinel med sitt begrep om «mani uten delir» opp for partielle eller delvis sinnssykdommer, dvs. sykdommer som kun rammet deler av menneskets fornufts- eller sjelsliv. Hos hans elever Esquirol og Marc ble denne forståelsen videreutviklet i kraft av begrepet «monomani». Sinnssykdommen var som en syk flekk i sunne omgivelser. Man kunne dermed spesifisere lovbruterne ut fra hvilken atferdsmodus som var syk: Den som stjal, led for eksempel av kleptomani, og den som drev med ildspåsettelse, led av pyromani. Slike mennesker kunne være helt normale på alle andre områder enn på den spesifikke flekken som var rammet av sinnssykdom. Ja, i grunnen viste slike sykdommer seg kun når vedkommende begikk lovbrudd. Slike partielle sinnssykdommer kom inn i strafferetten under merkelappen «forminsket» eller «nedsatt» tilregnelighet.

Ved at sinnssykdommene ble knyttet til driftslivet og forminsket tilregnelighet, var det ikke lenger mulig i strafferetten kun å ta hensyn til sinnssykdommer som var åpenbare for alle. Tiltalte kunne nå være utilregnelig eller ha nedsatt tilregnelighet uten at dette alltid viste seg i ved-

kommendes atferd og tale i det daglige liv. Dermed ble det et stort behov for folk med spesialkunnskaper på dette området for å bestemme om, og eventuelt i hvilken grad, vedkommende var utilregnelig. Disse to vitensprosjektene – frenologiens forsøk på å avdekke lovbrysterens indre ved å analysere hans ytre og psykiatriens forsøk på å påvise patologiske tendenser i lovbrysterens driftsliv – er på 1800-tallet dessuten knyttet til en tredje vitensstrategi, nemlig analysene av biologisk arvelighet. Man tenkte seg at forbryteranleggene på en eller annen måte var blitt nedarvet gjennom mange slektsledd. Richard Dugdes publiserte således i 1877 i New York en berømt bok om familien Jukes, der han forsøkte å vise at grunnen til at så mange personer fra denne familien satt i fengsel var at kriminalitet, prostitusjon og tiggeri var arvelig betingede egenskaper. Særlig betydningsfull var også den såkalte degenerasjonslæren som for første gang ble utarbeidet av Morel i 1857. Morel tenkte seg at barnet kunne arve sykelige egenskaper fra begge foreldrene, og at hvis en slik sykkelig egenskap ble nedarvet, så ville den hos barnet alltid være mer markant enn hos foreldrene. Degenerasjonslæren var således utviklingslærens motstykke: Mens den biologiske evolusjonen beveget seg framover mot stadig mer forfinede og kompliserte former, gikk degenerasjonen motsatt vei, dvs. hver nye generasjon var bærer av stadig dårligere egenskaper.

Det er også et fjerde vitensprosjekt som må trekkes fram, nemlig det sosialhygieniske prosjektet om å renske vekk alle forderede elementer i samfunnet. Dette prosjektet framstår som en naturlig forlengelse av den biologiske evolusjonslæren for så vidt som man tenker seg at menneskerasens biologiske utvikling ikke er noe som kan seile sin egen sjø og overlates til tilfældighetens spill, men må forvaltes og reguleres slik at det livskraftige og sunne blir dyrket fram, mens det livsudugelige og patologiske må lukes bort eller i alle fall forhindres i å spre seg. Denne typen sosialhygiene var også ofte knyttet til ulike varianter av sosialdarwinisme: Samfunnets «naturlige» utvikling består i at de svake eller syke må bukke under i kampen for tilværelsen, og sosialhygienens oppgave måtte dermed være å hjelpe til med at samfunnet faktisk utviklet seg i denne naturlige retningen.

Som dere vet lød ett av positivismens mest berømte slagord *savoir pour prévoir* – «vite for å forutse». Og forutsigelser var da også et av disse kriminalvitenskapelige prosjektenes viktigste anliggender. Jo

bedre man klarte å klassifisere og differensiere forbrytermassen, jo bedre grunnlag skaffet man seg for å forutsi hva man kunne forvente seg av dem. Man kunne dermed avpasse reaksjonsformen etter hva slags forbrytertype man hadde med å gjøre. Slike differensieringer er naturligvis nært forbundet med et sosialhygienisk prosjekt: De skadelige elementene må helbredes, nøytraliseres, uskadeliggjøres eller fjernes. Det viktigste er ikke å tildele straff som fortjent, men å få tatt kverken på utskuddet. Når man etterhvert ble klar over kriminalitetens årsaker, så skulle man naturligvis helst forebygge kriminaliteten ved å fjerne disse årsakene. Men overfor den kriminaliteten som allerede fantes, måtte man sette i gang tiltak for å forbedre eller uskadeliggjøre de forbryterske elementene for å forhindre nye lovbrudd.

Lombroso

Disse fire vitensstrategiene finner vi samlet på ett brett hos den kanskje mest berømte av alle kriminalantropologer, nemlig Cesare Lombroso. Mest kjent er naturligvis hans bok *L'uomo delinquente* – «Forbrytermennesket» fra 1876. Denne boken kom ut i en mengde og stadig utvidede opplag på slutten av 1800-tallet, og ble ett av de mest sentrale og omdiskuterte vitenstrekk i samtiden. Ifølge Lombroso var kriminaliteten en form for atavisme, dvs. en rest fra et tidligere utviklingsstadium i menneskets historie. Vårt rettssystem tilhører et høyt utviklingsstrinn som lovbryster ikke når opp til. Når han bryter loven, så gjør han dette ikke fordi han er ond, men fordi dette er den naturlige handlemåte for vesener på et lavere utviklingsstrinn. Disse restene fra et tidligere utviklingsstrinn kunne man avlese i lovbrysterens fysiognomi. Hans tese gikk således ut på at det fantes en gruppe mennesker som var født forbrytere, og disse kunne man lett identifisere ved fysiske kjennetegn (f.eks. liten hodeomkrets, fremstående kinnben, stor kjeve, skjev nese, firkantet og framstående hake, utstående ører, sterk hårvekst, feilstilte tenner, overtallige fingre og tær, klumpfot, skjeløydhed, skjegg hos kvinner, mangel på skjegg hos menn osv.). Men disse forbrytermenneskene kunne også singles ut ved å legge merke til deres psykiske egenskaper (lav intelligens, egoisme, sluhet, manglende selvkontroll). Ifølge Lombroso hadde ofte forbrytelser, og det psykiaterne kalte «moralske sinnssykdommer», samme plutselige og impulsive karakter, og han mente derfor at de var uttrykk for en tilgrunnliggende sykdom, nemlig epilepsi. I det hele tatt utgjorde

forbrytermenneskene nærmest et eget lite folk med eget levesett, språk og ritualer. I særdeleshet var Lombroso opptatt av deres hyppige bruk av tatoveringer. Tatoveringene viste nemlig ikke bare at disse forbrytermenneskene hadde sans for primitiv kunst, men framfor alt at de var ufølsomme. Siden de var ufølsomme overfor den smerten det normalt innebærer å bli påført tatoveringer, var de også ufølsomme overfor den skade de eventuelt påførte andre.

Lombroso var pessimistisk med hensyn til å forbedre forbryterne, framfor alt de som var fødte forbrytere. Man kunne til en viss grad forebygge kriminalitet ved å oppdra unge lovbrύτε i arbeidshjem eller ungdomsanstalter. Noen mennesker kunne man også hjelpe til å velge et yrke der de fikk utløp for sine dyriske tilbøyeligheter: For eksempel kunne den mordlystne bli slakter eller gå inn i militæret. Men overfor forbrytermenneskene var det ifølge Lombroso lite hensiktsmessig å benytte straff fordi de verken lot seg avskrekke av straffetrusselen eller av selve straffen. Løsningen måtte derfor heller være å verne samfunnet ved sperre dem inne helt til de ikke lenger ble ansett for å være farlige. I enkelte tilfeller kunne man også ta livet av dem.

Lombroso ble heftig kritisert allerede i sin samtid. Men man kan på et vis si at denne kampen ble utkjempet på Lombrosos banehalvdel. Lombroso satte for alvor fart i det kriminalvitenskapelige feltet og det som gjerne kalles den «positive» skolen i kriminologien. Spørsmålet var ikke om man kunne eller skulle forklare kriminaliteten, men hvordan man skulle forklare den. For eksempel hevdet fengselslegen Adolf Baer i boken *Der Verbrecher in anthropologischer Beziehung* i 1893 at vel er det så at forbryterne framviser særegne kroppslige anomalier, men dette skyldes at de i større grad lever i miljøer der underernæring og andre omstendigheter skaper deformerte kropp. Grunnen til at folk som stjeler har lange armer, er ikke at de tilhører en særskilt menneskegruppe, men at de tilhører den samfunnsklassen som gjennom generasjoner har hatt hardt kroppsarbeide. Likeledes hevdet Lombrosos elev og samarbeidspartner Enrico Ferri at Lombroso overså de sosiale og kulturelle årsakene til kriminaliteten. Dette var en kritikk Lombroso tok inn over seg. I sin siste bok *Forbrytelse: Dens årsaker og bekjempelse* tok han for eksempel med faktorer som klima, fjellformasjoner, jordsmonn, presse, befolkningstetthet, matpriser, utdanningssystem, økonomi, barneoppdragelse, religion og

profesjon – bare for å nevne noe.

Jeg tror altså at oppkomsten av disse fire kriminalvitenskapelige vitensstrategiene har hatt avgjørende betydning for utformingen av norsk strafferett. De inngikk i et vitensfelt som vokste som en kreftsvulst på slutten av 1800-tallet, og spredningen var altså så omfattende, at den også rammet den norske straffeloven.

Kriminalvitensdisiplinenes inntog i norsk strafferett

Det er lett å se at dette nye vitensfeltet også hos oss fikk betydelig innflytelse. Det er for eksempel neppe tilfeldig at svært mange av dem som deltok i debattene om utformingen av vår straffelov av 1902 snakket om lovbrysterne som «smittestoff» og «fordervede elementer». Vi finner sågar slike begreper anvendt i selve lovforarbeidene. En slik metaforbruk åpner ikke bare opp for en medisinsk forståelse av lovbrysterne, men det indikerer samtidig at dette er et fenomen som må behandles i analogi med akutte infeksjonssykdommer, spedalskhet og tuberkulose. Samfunnet måtte forsvare seg mot farlige elementer – gjerne ved hjelp av internering – og det ble opp til legene å plukke dem ut. Man trodde kriminaliteten var sterkt økende, og at man måtte stagge denne utviklingen ved å hindre tilbakefall. Men det er ikke bare dette sosialhygieniske renovasjonsarbeidet vi finner klart dokumentert i debattene omkring dannelsen av vår egen straffelov. Også de andre kriminalvitenskapelige vitensstrategiene jeg nevnte kan vi gjenfinne her. Da Den Norske Kriminalistforening holdt sitt innstiftelsesmøte 18. oktober 1892 ble det således innledet med et foredrag av professor Francis Hagerup om «Nyere Strafferetsbevegelser». Som utgangspunkt for sitt foredrag valgte Hagerup nettopp å ta for seg Lombrosos teori om forbrytermennesket, og han benyttet straks anledningen til å ta kraftig avstand fra den: «Betragter man denne Theori med et ganske nygtermt Blik, vil man have vanskeligt for overhovedet at tage den op i Alvor og anse den for andet end et aandrigt Paradox». De innvendingene Hagerup førte i marken var allerede blitt klassiske. For det første: Hvilke handlinger som anses for å være lovstridige varierer fra land til land og fra epoke til epoke; det gir derfor ingen mening å hevde at noen er født forbrytere. Og for det andre: De fleste av oss er utmerket godt i stand til å begå de fleste forbrytelser; forbrytelser kan derfor ikke være for beholdt en bestemt mennesketype.

Men noe av det mest interessante ved

Hagerups foredrag er imidlertid at denne avstandstagen til Lombroso bare er opp-takten til en regelrett omfavning av det vitensregimet Lombroso sto for. Hagerup klager således over at «det [er] nu snarere bleven Mode foremt at tage Afstand fra de Lombrosiske Doktriner». Og han tilføyer: «Herved bør man imidlertid ikke tabe af Syne, at ogsaa disse virkelig har havt sine Fortjenester». Hagerup nevner to slike fortjenester. Den første er at skalle-måling og fysiognomikk gir hold-punkter for å skille forbrytere fra vanlige mennesker, Lombrosos teori «har bidraget til at henlede Opmerksomhed paa de kraniologiske og øvrige antropologiske Eiendommeligheder ved Menneskene som et brugbart Middel til at identificere Forbrydere». For det andre mener Hagerup at Lombroso og hans likesinnede har bidradd til å vise at årsaken til at disse menneskene begår forbrytelser, ligger i deres legemlige degenerasjon og manglende utvikling. Ikke alle forbrytelser har slike årsaker, men: «Riktig er det derimod utvivlsomt, at der gives mange saakalte Forbrydelser, der er et Udslag af eiendommelige fysiske Anlæg eller degenerative Tilstande, og at Staten ligeoverfor disse maa have den Opgave at beskytte Samfundet». Ifølge Hagerup var det tradisjonelle sinnssykdomsbegrepet som lå til grunn for straffelovens utilregnelighetsbetingelser for snevert, dvs. det måtte også fange inn dem som var forbrytere på grunn av sine arvelige og legemlige disposisjoner. Men når disse dermed ble erklært straffrie på grunn av utilregnelighet, kunne man ikke slippe dem løs på samfunnet. De måtte tvert om sperres inne fordi de var farlige: «Feilen har hidtil været – hevdet således Hagerup – at Samfundet har beskyttet sig mod de tilregnelige Forbrydere ved at spærre dem inde, men ialfald i mangfoldige Tilfælde har ladet de langt farligere utilregnelige gaa løs». Hagerup skildrer i disse passasjene lakonisk og med beundringsverdig klarhet tankegangen bak § 39 (sikringsparagrafen) og § 44 (utilregnelighetparagrafen) i straffeloven av 1902. I § 44 finner vi nå nemlig vilkåret om at vedkommende var «utilregnelig paa Grund af mangelfuld Udvikling af Sjælsevnerne eller Svækkelse eller sygelig Forstyrrelse af disse». Utilregnelighetsområdet er med andre ord blitt utvidet til også å omfatte lovbryster som lider av det Hagerup kalte «eiendommelige fysiske Anlæg eller degenerative Tilstande». Og når han så sterkt understreker at man må sperre slike mennesker inne for å beskytte samfunnet, så er det naturligvis fullt ut i tråd med motivene for § 39.

Francis Hagerup er naturligvis en viktig person siden han hadde en så sentral plass i utformingen av norsk strafferettspraksis på slutten av 1800-tallet: Han var fra første stund og i en årrekke formann i Den Norske Kriminalistforening, han var fra 1887 og fram til sin død redaktør i Tidsskrift for norsk rettsvidenskab, han var professor i strafferett ved universitetet, han utga flere lærebøker i strafferett, han var justisminister fra 1893 til 1898 (og også fra 1900-1906), og deler av den tiden var han også statsminister. Men kanskje enda større grunn er det til å framheve Hagerup fordi han på ingen måte var noen ekstremist. Han var meget skeptisk til å legge kriminalvitensdisiplinenes resultater til grunn for strafferetten generelt. Både den antropologiske strafferettsskole, som forklarte forbrytelsen ut fra det syke mennesket, og den sosiologiske kriminologien, som forklarte den ut fra det syke samfunnet, var etter Hagerups mening for «ensidige». Hagerup ville således forsone jussen med kriminalvitensdisiplinene. Det er med andre ord helt klart at Hagerup på ingen måte kunne tenke seg å la kriminalvitensdisiplinene erstatte jussen eller å la psykiaterne erstatte dommer og jury. Det viktige i vår sammenheng er at Hagerup likevel tok disse vitensstrategiene inn i varmen. Det hører med til historien at da den nye § 44 skulle vedtas i Stortinget, så var det nettopp Hagerups kompromissforslag som gikk igjennom.

Dagens rettspsykiatri er et ektefødt barn av disse kriminalvitenskapelige prosjektene. Siden Straffeloven av 1902 har psykiaterne blant annet måttet ta stilling til om lovbryster lider av mangelfullt utviklede eller varig svekkede sjelsevner. Dette uttrykket kom, som nevnt, først inn i § 44 og utvidet dermed utilregnelighetsområdet betydelig. Det er vel ikke til å undres over at psykiaterne straks flokket seg omkring denne godbiten. I lovreformen av 1929 ble disse sjelsevnene imidlertid tatt ut av § 44 og flyttet over til § 39 (sikringsparagrafen), og som en bisvern fulgte rettspsykiaterne naturligvis etter og sugde seg fast. Der har de befunnet seg fram til i dag. Det er framfor alt disse sjelsevnene som hele denne tiden har stått i sentrum for den rettspsykiatriske vitensutøvelsen som en gang i tiden begynte som fysiognomikk og frenologi, som studiet av manier og moralske sinnssykdommer, som teorier om arvelighet og degenerasjon, og som sosialhygieniske renovasjons- og forbedringsprosjekter. Naturligvis måler ikke lenger psykiatere skaller og ører, naturligvis snakker de ikke lenger om moralske sykdommer og degenerasjon, og naturlig-

vis omtaler de ikke lenger sine undersøkelsesobjekter som smittestoff og fordervede elementer som må uskadeliggjøres eller fjernes. Nå undersøker de tiltaltes somatiske og psykiske tilstand ved hjelp av electroencefalografi-undersøkelser, intelligens tester og personlighetstester, nå samler de inn data om hans slektsforhold, skolegang og arbeidsforhold, nå opererer de med teorier om psykoser og psykopati, og nå samles alle disse undersøkelsene til en konklusjon om hans sjelstilstand, «karakter» eller «personlighet», slik at man kan slutte seg fram til om han var utilregnelig i gjerningsøyeblikket eller til hva man kan forvente seg av ham i framtiden. Fra 1. januar 2002 skal det riktignok være særskilte regler for utilregnelige og tilregnelige, der de første skal kunne idømmes «tvungent psykisk helsevern», mens de siste skal kunne idømmes «forvaring». Samtidig skal selvsnevnebegrepet ikke lenger benyttes, idet man heretter kun snakker om «karakter-avvikende personlighet». Men fremdeles skal slike personer avdekkes av eksperter, og fremdeles skal de holdes innesperret på ubestemt tid. Ja, i § 44 har man sågar innført en egen diagnose i lovteksten, der det vide begrepet «sinnsyk» er erstattet med begrepet «psykotisk».

Men slike endringer er naturligvis bare krusninger på overflaten. Det er nye vitens trekk innen det etablerte vitensfeltet. De fire vitensstrategiene jeg nevnte definerte et felt for produksjon av ny viten. Det hører med til slike vitensproduksjonsfelters vesen at man setter i gang nye tiltak, foretar nye undersøkelser, utfører nye tester, produserer ny viten – som i sin tur avføder atter nye tiltak, undersøkelser, tester og viten. Det er jo slik vitensfelter holdes ved like. Det var dette makt-viten-regimet som trengte inn i norsk strafferett mot slutten av 1800-tallet, og det er dette makt-viten-regimet som fremdeles ikke slipper taket. Ja, i grunnen er ikke dette makt-viten-regimet noe som kun er begrenset til rettspsykiatrien og prosjektet om å ilegge særreaksjoner for såkalt «farlige forbrytere. Vi finner her også en rekke vurderingsstrategier, differensieringspraksiser og klassifiseringsambisjoner som i litt andre former iverksettes i selve fengslet og som kommer eksplisitt til uttrykk i den nye straffegjennomføringsloven. Men dette skal vi se nærmere på etter pausen.

Vurderings- og differensieringsstrategier i skolen

Jeg lovte dere å se nærmere på noen av de vurderingsstrategier, differensieringsprak-

siser og klassifiseringsambisjoner man finner i fengslet og den nye straffegjennomføringsloven. Jeg lover å ende opp der. Men jeg vil nå starte et helt annet sted. Jeg vil begynne med dagens skole. I 1997 fikk vi et flunkende nytt læreplanverk for den 10-årige grunnskolen under statsråd Gudmund Hernes. Her legges det opp til et system som jeg tror jeg er relevant for mitt tema.

For er det noe som utpreger dette læreplanverket, så er det pretensjonene om å vurdere, differensiere og klassifisere elevene. Dette gjøres på ulike vis.

Den enkleste og mest synlige oppdelingen er selvsagt aldersklassifiseringen. Den er enkel og innlysende fordi den er basert på numeriske verdier. I Læreplanverket deler man først elevene opp i «trinn» – småskoletrinnet (1.–4. klasse), mellomtrinnet (5.–7. klasse) og ungdomstrinnet (8.–10. klasse). Dermed deler man disse trinnene videre opp i årsklasser. Til disse ulike trinn og årsklasser har man så forsøkt å sette opp bestemte mål innenfor de ulike fagene. Dette er gjort helt ned på detaljnivå. Det spesifiseres for eksempel at man i matematikk i 1. klasse må lære seg å ordne ordenstall i rekkefølge, i 2. klasse bli klar over enerplass og tierplass, i 3. klasse bruke addisjon, subtraksjon, multiplikasjon og divisjon og i 4. klasse arbeide med enkle brøker og desimaltall. Dette ut fra en forestilling om at ulike matematiske operasjoner «passer» for barn i ulike alderstrinn. Det er derfor lett å skjønne at individuell tilpassing blir et viktig anliggende i Læreplanverket: «Skolen skal ha rom for alle, og lærerne må derfor ha blikk for den enkelte. Undervisningen må tilpasses ikke bare fag og stoff, men også alderstrinn og utviklingsnivå, den enkelte elev og sammensatte klasse». Med andre ord: Tilpassning på alle trinn og områder. Men hva slags skolesystem er det man med viten og vilje legger opp til? Man detaljstyrer hva hvert trinn skal lære i hvert fag, og setter seg som mål at alle skal oppfylle disse kravene. Dette er nødvendig fordi utviklingen i fagene – etter Læreplanverkets egen utviklingsteori – følger barnas egen utvikling. Det blir således viktig at alle elevene når de samme mål tilnærmet likt, fordi ethvert nytt trinn bygger på det foregående. Men som Læreplanverket selv gjør oppmerksom på, vil det være noen som ikke henger med. Det heter nemlig at den gode skole «må vise særlig omtanke og omsorg når noen kjører seg fast eller strever stridt og kan miste motet. Solidariteten må komme til uttrykk både overfor dem som har særlige vansker og ved overganger mellom trinn

og skoleslag». Strategene bak Læreplanverket har med andre ord skjønnet hva deres eget skolesystem fører til: Noen «kjører seg fast», «strever stridt», «kan miste motet», «har særlige vansker». Det er en av grunnene til at læreren, som nevnt, måtte ha «blikk for den enkelte». Han eller hun må kunne skjønne de flinke fra de mindre flinke, de som etter Læreplanverkets utviklingsteori anses for å være «normale» fra dem som framstår som «avvikere»: «I lærerens kompetanse inngår kunnskap om barns, unges og voksnes normale og avvikende utvikling». Læreren skal dernest med sitt blikk for hva som er avvikende og normalt blinke ut «sinkene» og sørge for at de får tilpasset undervisning og særskilt oppfølging.

Man må med andre ord hele tiden foreta en «elevvurdering. Det er ikke nok at elevene vet, man må også vite hva de vet. I småskole- og mellomtrinnet skal man hele tiden sjekke ut hva elevene kan, og det verktøy som skal benyttes som mal og målestokk, er naturligvis skolestrategenes eget læreplanverk. Elevene kartlegges med henblikk på hvor flinke de er innenfor hvert fag, om de har «særlege evner» eller «særlege vanskar». Man opererer med normative graderingsskalaer der elevene plasseres som gode eller dårlige. Det er ved hjelp av disse graderingsskalaene man kan «plassere» eleven i hierarkiet og eventuelt tilpasse undervisningen til hans eller hennes nivå. Naturligvis understrekes det at «grunnskolen som fellesskap skal vera inkluderande. Elevar med særskilde opplæringsbehov skal ta del i det sosiale, faglege og kulturelle fellesskapet på ein likeverdig måte». Men dette er jo plaster på et sår som skolen selv har skapt. Det er ingen elever som framstår med «særskilde opplæringsbehov» før man har vurdert dem etter en norm. For hvem er det et problem at en elev i 9. klasse ennå ikke klarer å lære seg hvordan man beregner overflate og volum på et rett prisme (krav for 7. klasse)? Særskilt opplæringsbehov konstrueres av skolen ut fra dens normkrav. Man ser dermed hvilket omfattende makt-viten-apparat lærerne får i oppgave å sette i scene. Jo flere delmål man setter for barn og unges utvikling, og jo mer detaljert man definerer disse målene, desto større sjanser er det for at man kan «avdekke» mangelfull utvikling og særskilte opplæringsbehov. Og straks slikt «oppdages», så fremmes det forslag om å sette i gang tiltak.

De fleste kommer seg nok gjennom skolen uten varige mén. Det er ikke det som bekymrer meg. Det som bekymrer meg er systemets tapere. Dagens norske skole er

ikke en skole for alle, men en skole på de flinkes premisser. Ja, jeg er fristet til å hevde: Dette er selve formålet med dagens skole. Hvis man setter seg som mål å vurdere og gradere elever på alle tenkelige områder ut fra en fastsatt læreplan, så er man nødt til å ende opp med både topp og bunn: Noen ekstra flinke vinnere, mange middels, noen tapere. Ett av skolens hovedformål er nettopp å blinke ut de elevene som har særskilte opplæringsbehov, strever stridt, har vansker eller kjører seg fast. Skoleblikket er derfor i stor grad et avviksblikk, et blikk som er innrettet mot å avmerke avvik fra normalen. Skolen skal med andre ord avdekke de taperne som den selv så effektivt produserer.

Når jeg tar utgangspunkt i skolen og Læreplanverket så er det ikke for å hevde at dere som underviser i fengslet driver på på samme måten. Det vet jeg egentlig lite eller ingenting om. Mitt poeng er heller at hele dette apparatet av vurderinger, differensieringer, klassifiseringer, iverksettelse av tiltak og innsamling av viten om individene er et maskineri som vi finner i en rekke institusjoner, deriblant fengslet. Naturligvis foretas det betydelige justeringer i dette maskineriet når man går fra den ene institusjonen til den andre. Det ville for eksempel være tåpelig å hevde at skolen «egentlig» er et fengsel eller at det ikke er noen særlig forskjell på å gå på skolen og å sitte i fengsel. Det er ikke det som er poenget. Det viktige ligger i ambisjonene om å forbedre og forandre individer ved å vurdere, differensiere, klassifisere og hierarkisere dem. Fengslet har ikke en detaljregulert læreplan som de benytter som mal for å lete etter avvik. Det man her først og fremst benytter som mal er detaljerte lover, rundskriv, reglementer og forskrifter.

La oss igjen gå tilbake til diskusjonene forut for straffeloven av 1902. Jeg nevnte at kriminalantropologien skjøv fokuset over fra lovbrudd til lovbryster. Straffen skulle ikke utmåles i samsvar med lovbruddets grovhet og graden av ond vilje, men avpasses etter forbryterens tilbøyeligheter og oppførsel. Lovbryteren måtte ikke få straff som fortjent, men den straff han trengte. En av de tiltakene som i denne sammenheng ble diskutert var de tidsubestemte straffer. Dette var noe nytt på slutten av 1800-tallet. Derfor er det ikke til å undres over at Bernhard Getz i motivene til sitt første utkast fra 1887 til ny straffelov frarådet at man skulle benytte slike straffer. Men denne skepsisen endret seg i hans nye lovutkast fra 1893, hvor han slo til lyd for nettopp slike straf-

fer. Ikke slik å forstå at tidsubestemte straffer var ment å danne et nytt grunnlag for strafferetten – Getz ville ikke at lovene generelt skal være ubestemte. Nei, de ubestemte straffene var snarere rettet mot bestemte persongrupper, dvs. man måtte plukke ut den gruppen som dette prinsippet skulle rendyrkes på. Om lovgivningen heter det derfor: «Den bør opstille den særlig farlige Forbryder som en særskilt Klasse og ligefrem vedkjenne sig, at man ligeoverfor disse træffer særlige Forholdsregler, dikterede af den Betragtning, at Samfundets Beskyttelse, som ellers væsentlig søges naaet ved Straffetrudselen, her maa søges naaet ved fysisk Uskadeliggjørelse». Dette er første gang «den farlige forbryter» dukker opp i motivene for norsk strafferettslovgivning. Den farlige forbryter oppstår som en følge av behovet for å anvende ubestemte straffedommer på en avgrenset gruppe lovbryster. Slike personer skal man ikke lenger anvende proporsjonalitetsprinsippet på, men må holdes innesperret så lenge man finner det påkrevet. Mange av dem vil dermed risikere å bli holdt innesperret det meste av sitt liv fordi de forblir «uforbederlige», dvs. de blir ansett for å være farlige hver gang dette tas opp til vurdering.

Denne innføringen av ubestemte straffedommer i norsk strafferett må imidlertid ses i sammenheng med andre tiltak for å differensiere straffedømte ut fra deres antatte farlighet. Professor Francis Hagerup hevdet således på Den Norske Kriminalistforenings første møte (1892) at man må «opdrage ham [forbryteren] til Arbeide, Tugt og Disciplin og derved styrke hans sociale Instinkter og modvirke de Tilbøieligheder, der drager ham til Forbryderbanen». Men det er to grupper en slik oppdragelse er spilt møye for, nemlig på den ene side dem som er vant til arbeid, tukt og disiplin, og som har forbrutt seg av forbigående årsaker, og på den annen side dem som slik oppdragelse overhodet ikke biter på. Dermed foretar Hagerup en tredeling av lovbrysterne og tilordner hver av dem en spesifikk straff: for det første leilighetsforbryteren, som kan idømmes korte frihetsstraffer, bøter eller betingede straffer; for det andre oppdragelsesegnede forbrytere, som kan idømmes lange frihetsstraffer; og for det tredje uoppdragelige residivister, som ikke bør idømmes straff, men kun uskadeliggjøres.

Hagerups tredeling er helt analog med det «program» som vanligvis tilskrives Franz von Liszt: avskrekking av dem som ikke hadde behov for behandling, forbedring

av dem som kan behandles, og uskadeliggjøring av de uforbederlige. Ja, hans tredeling er også helt analog med den tredelingen jeg nevnte for dere før pausen: avskrekking, forbedring, samfunnsbeskyttelse. Dette er ikke bare en differensiering av reaksjonsmåter, det er også en differensiering av lovbryster. Etter denne tankegangen finnes det altså tre typer lovbryster. For det første har vi de normale lovbrysterne, de som man gjerne har kalt leilighetsforbrytere. Folk som i et øyeblikks ubetenksomhet har latt seg friste til å begå forbrytelser. Slike mennesker kan man skremme til fornuft. La dem få bøter eller kortvarige fengselsstraffer. Så får de seg en lærepenge, og antageligvis vil de ikke bryte loven igjen. For det andre har vi de lovbrysterne som ikke lar seg avskrekke så lett fordi de har vent seg til en livsførsel som lett fører til nye lovbrudd. Disse må man oppdra og forbedre sakte, men sikkert. Men slikt tar tid, og man må derfor benytte lange fengselsstraffer, så man får vent dem av med deres kriminelle tilbøyeligheter. Og for det tredje har vi de lovbrysterne som er uforbederlige, de som Getz i sitt lovforslag kaller for «de Haabløse», og som verken la seg avskrekke eller forbedre. Disse må forvares og sikres. Disse menneskene er på en måte restproduktet eller bunnfallet, det som blir igjen når de andre tiltakene ikke virker. Det er den kategorien som mer eller mindre svarer til det Lombroso kalte fødte forbrytere. Her, som i skolen, differensierer og diagnostiserer man altså individene ut fra bestemte normkrav, normkrav som nå primært er rettet mot atferd, tilbøyeligheter og selvkontroll.

Det er altså slike differensierings- og diagnostiseringspraksiser som ligger til grunn for innføringen av de ubestemte dommer i vår straffelov av 1902. Og når de betingede dommer og prøveløslatelse blir innført på denne tiden (henholdsvis 1894 og 1900), så er også de tuftet på den samme tankegang: Man gir den dømte utsikter til å slippe fri på betingelse av at han oppfører seg slik påtalemyndighet og/eller fengselsmyndighet ønsker. Dermed legges det «press» på den dømte. Slike tiltak har det til felles med ubestemte straffer at straffen kommer til «underveis» hvis vekten går i den dømtes disfavør. Man får et progresjonssystem der folk med betingede dommer (som fra første dag får prøve seg i det fri) befinner seg i den ene enden av skalaen og de uforbederlige (som man aldri tør slippe løs på samfunnet for de er blitt ufarlige) befinner seg på den andre. Saken er ikke opp- og avgjort når dom er falt. Det er framtidig oppførsel som bestemmer om og hvordan

straffen vil bli fullbyrdet i framtiden. På denne måten forsøker man å benytte straffesystemet som styringsverktøy på en helt annen måte enn tidligere. Det er ikke lenger nok å dele ut ens straffer for ens forbrytelser, ja det er ikke engang tilstrekkelig å operere med vide strafferammer slik at man kan tilpasse straffens strenghet etter lovbruddets art, graden av skyld og formildende eller skjerpene omstendigheter. Man «utsetter» snarere den endelige dom og overlater til andre instanser å teste ut om det er forsvarlig å slippe den dømte løs på samfunnet igjen. De betingede dommer kan i et slikt perspektiv betraktes som denne progresjonsstrategiens «nullpunkt». De får altså prøve seg med en gang.

Alle disse differensieringene og tiltakene er ikke tatt ut av luften, det er ikke noe som jurister eller byråkrater har ønsket ut på sine kontorer. De har snarere vokst fram på bakgrunn av erfaring, der kriminalantropologene har vært de viktigste bidragsyterne. Og hvor tror dere de først og fremst hentet sine erfaringer? Fra de totale institusjonene naturligvis. Rundt om i Europa benyttet legene gjennom hele 1800-tallet slike institusjoner, framfor alt tukthus og fengsler, til å samle inn data om unormale individer. Disse institusjonene ble en slags «kriminalitetsklinikk», der legene i stedet for, eller i alle fall tillegg til, å behandle de syke, iakttok og målte de innsatte. Lombroso er her et typisk eksempel. Under Italias krig mot Østerrike fikk han stilling som militærlege og benyttet anledning til å ta målinger av tre tusen soldater, etter krigen fikk han stilling ved sinnssykehusavdelingen i Pavias sykehus og fortsatte her sine målinger; i 1876 fikk han et professorat i rettsmedisin i Turin og foretok her omfattende målinger av fanger, framfor alt da han i 1886 ble lege ved fengslet. Sykehus, asyl og fengsler fungerte dermed som et slags menneskelaboratorier hvor man kunne studere avvikernes kropp og sjel.

Kanskje i enda sterkere grad enn skolen har disse institusjonene altså vært en slags observasjonslaboratorier for oppfinnsomme vitenssammlere. Her kan man jo i ro og mak eksaminere, disiplinere og overvåke disse menneskene fra dag til dag hele døgnet rundt, og føre det man får vite inn i tykke journaler. Av og til kan man der nest ta opp til vurdering om vedkommen- de er blitt normalisert – om han er blitt «bedre» – slik at han kan slippes løs på samfunnet igjen. Eller som politilege Paul Winge uttrykte det i Den Norske Kriminalistforening i 1898: «Har [...] en dygtig

Psykiater et godt Laboratorium, hvor han i Ro kan undersøge Observanten, da vil han ikke fristes til at indlade sig paa Vildspekulation, men levere et solid og nøgternt Arbeide». Men det er naturligvis ikke bare kriminalantropologer som har observert og differensiert fanger. Også fengslets egne ansatte har holdt og holder daglig på med dette. Og de retningslinjer og forskrifter som disse følger i sitt daglige virke, er basert på tidligere erfaringer, blant annet fra kriminalantropologenes distinksjoner og klassifiseringer.

Straffegjennomføringen

La oss nå omsider gå over til fengselsregimet. For det er ikke vanskelig å finne slike progresjonsstrategier her, progresjonsstrategier som ligner på skolens utslingssystem, for så vidt som dette utslingssystemet er basert på vurderinger av hva den enkelte «ytter» i systemet. Vi kan for eksempel ta for oss botsfengslet. Direktør Richard Petersen begynte i 1869 å innføre et klassereglement i fengslet, et system som i 1886 ble innført i fellesanstaltene også (Akershus og Trondhjems straffeanstalter). Fangene ble delt inn i fem klasser. Disse klassene ble ikke bare definert ut fra hvor lang tid man hadde sittet inne, men også ut fra fangenes oppførsel. Man kunne således dumpe nedover i klassene hvis man ikke oppførte seg ordentlig, og man kunne arbeide seg opp igjen ved hjelp av høvelig atferd. I 1934 skrev Hartvig Nissen, daværende direktør for botsfengslet, at dette klassesystemet for det første ble innført fordi det skulle «vekke hans [fangens] opdrift og anspore ham til å sette sig mål, og for det annet fordi et stigende klassesystem virker i høi grad disiplinerende». På den tiden Nissen skrev dette fantes det riktignok bare 4 klasser, men så hadde man på den annen side latt en av klassene være en untagsklasse – det Nissen kalte en «stjerneklasse» – for dem som virkelig skikket seg vel. Vi ser med andre ord at det her foregikk en vedvarende bedømmelse av fangene, man oppsamlet seg viten om dem, og denne ervervede viten ble benyttet til å plassere fangen i den rette klassen. Hele progresjonssystemet forutsatte at man opparbeidet seg en slik individualiserende viten.

Men dette var jo ikke bare noe som gjaldt botsfengslet mot slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet. Vi kan jo for eksempel ta for oss «prøveløslatelsen» i den nye straffegjennomføringen. Opprinnelig ble den som nevnt innført som en form for «utslusing» av fangene til samfunnet. De måtte få «prøve seg» ute. Samtidig hadde man naturligvis et ris bak

speilet: Brøt han prøveløslatelsesbetingelsene, kunne han bli satt inn igjen. Dermed var prøveløslatelsen også en test på hva slags fange man hadde med å gjøre. Etterhvert nedfelte det seg hos oss en praksis der nesten alle fanger ble prøveløslatt etter 2/3-dels straffetid. For et par år siden ble det imidlertid innskjerpet at det ikke lenger skulle være noen «automatikk» i prøveløslatelsene. Det måtte foretas en individuell vurdering av hvorvidt løslatelsen totalt sett faktisk var «tilrådelig», særlig måtte man legge vekt på fangens atferd i fengslet og vurdere om det var fare for gjentagelse av straffbare handlinger. Denne nye innstrammingen nedfelte seg i den foreslåtte straffegjennomføringen, og 22. mars i år leverte justiskomiteen sin innstilling om saken. I begge dokumenter understrekes det at de innsattes atferd i fengslet må telle mer enn tidligere når man skal ta stilling til om fangen fortjener å løslates på prøve. Ja, partiet Høyre foreslo sågar at løslatelse på 2/3-dels tid kun måtte tildeles som en påskjønnelse for god oppførsel.

Vi ser dermed at den makt og kompetanse som lærerne har måttet utøve overfor elevene, og som rettspsykiaterne har måttet utøve overfor potensielt utilregnelige eller farlige lovbrøyttere, nå også blir påkrevet innenfor fengselsregimet. For her også skal det differensieres. Her skal man skille mellom hvem som kan prøveløslates og hvem som ikke kan det. En makt som nå i stor grad skal ligge i hendene på fengselsledelsen og fengslets ansatte. Når den totalvurdering som skal foretas for å vurdere om det er «tilrådelig» å slippe ut en fange etter 2/3-dels straffetid i stor grad skal være basert på fengselspersonellens og fengselsledelsens vurdering av hans oppførsel i fengslet, så må fengselsledelse og betjenter på en måte opptre som en slags kriminalantropologer. Trusselen om å frata fangen prøveløslatelsen kan naturligvis være et effektivt og hending middel for fengslets ansatte til å skaffe seg føyelige fanger som blindt adlyder ordre i redselen for å få forlenget sin fengselsstraff. Man får kanskje mer fred og ro. Men vi må ikke glemme at den tankegang som ligger til grunn for slike tiltak er en typisk kriminalantropologisk strategi der man iverksetter en vurderings- og differensieringspraksis: Ved hjelp av trusler om fratagelse av prøveløslatelse tester man ut hva slags mennesker man har med å gjøre, og ut fra denne viten kan man vurdere hvor farlig vedkommende er.

I virkeligheten er fengslet gjennomsyret av slike differensieringsmekanismer. I forarbeidene til den nye straffegjennom-

føringsloven heter det at man vil skape «en mer individuelt tilpasset straffegjennomføring». Denne individualiseringen av straffen har særlig to sider. For det første skal man vurdere den enkelte fange ut fra den sikkerhetsmessige fare han representerer. I forarbeidene til den nye straffegjennomføringsloven heter det for eksempel at «det kreves en sikkerhetsmessig vurdering ved alle overføringer fra fengsler med høyt sikkerhetsnivå til fengsler med lavere sikkerhetsnivå». Og videre heter det at «En sikkerhetsmessig vurdering vil være det vesentligste elementet i den avveining som foretas ved valg av hvilket fengsel domfelte skal påbegynne gjennomføringen av straffen». I klartekst betyr dette at hva slags straff den dømte skal begynne med, er avhengig av den farediagnose som stilles. Man må først undersøke hvor farlig han er, hva slags menneske han er, før man kan plassere ham på rett soningsplass. Men dette er jo ikke noe som bare gjelder hva slag straff man skal begynne med. I de nye forskriftene for straffegjennomføringen angir man hvilke grunner som kan foreligge for at man skal kunne overføre innsatte fra et fengsel til et annet. Og her nevner man for eksempel at dette kan gjøres dersom «det er sannsynlig at innsatte har begått eller vil begå en straffbar handling», dersom «innsatte til tross for skriftlige advarsel har særlig negativ innflytelse på miljøet i fengslet» eller dersom «overføring er nødvendig for å opprettholde ro, orden og sikkerhet i fengslet». Som dere skjønner, legger man opp til et differensierings- og vurderingsregime der fangene hele tiden skal vurderes og differensieres ut fra deres tilbøyeligheter og atferd.

Men for det andre synes den individuelle tilpasningen også å rette seg mot den enkeltes ve og vel. Det heter nemlig at innholdet i straffen skal «bygge på domfeltes behov og forutsetninger». Igjen må vel dette bety at fengslets ansatte her skal kunne avdekke hva slags behov og forutsetninger den enkelte fange har. I så fall innebærer dette i seg selv en form for diagnostisering. Men mer overraskende er det vel kanskje at det kan virke som om det faktisk er av omsorg til den enkelt lovbyrter, at man skal tilpasse straffen til ham. Det er den enkelte fanges ve og vel som skal stå i fokus. Fangene må få den hjelp og omsorg de trenger. Men man oppdager fort at dette ikke er det avgjørende anliggendet i straffegjennomføringsloven. For man har naturligvis ikke innført den individuelle tilpasningen for fangens skyld, men for samfunnets skyld. Poenget med å gi fangen tilpassede soningsforhold er ikke at han skal gis mer

innsikt, trivsel og glede, men at han ikke skal begå ny kriminalitet. Derfor heter det at man skal forebygge kriminalitet «gjennom å tilføre domfelte kunnskaper og ferdigheter som ledd i å dyktiggjøre vedkommende for en kriminalitetsfri tilværelse». Den individuelle tilpasning er ikke noe man foretar med utgangspunkt i hva fangen har behov for, men hva samfunnet krever. I straffegjennomføringslovens § 3 fastslås det at fangene har «aktivitetsplikt» og at denne «kan bestå av arbeid, samfunnsnyttig tjeneste, opplæring, program eller andre tiltak som er egnet til å motvirke nye kriminalitet». Og dermed skjønner man jo straks hvilken oppgave man har fått tildelt når man går inn i fengslet for å undervise fangene. Utdannelsen skal ha et bestemt formål, nemlig å hindre at folk begår nye forbrytelser.

Vi møter her naturligvis prosjektet om «rehabilitering», det prosjektet som kriminalantropologene anbefalte for mellomgruppen, dvs. de som ikke er helt håpløse og uforbederlige (og derfor trengte sikring og forvaring) og heller ikke lar seg avskrekke med en liten lærepenge. Slike mennesker må læres opp og oppdras. Det er også dette velkjente prosjektet som har dukket opp igjen med det nye kanadiske mestringsprogrammet «ny start», som dere alle sikkert kjenner, og som mange vil ha innført i norske fengsler. Her skal betjentene fungere som en slags oppdragere der fangene skal læres opp til «selvkontroll», «strukturert tenkning», «kreativ tenkning», «sosiale ferdigheter» osv. Men også undervisningen i fengslet skal altså tjene dette formålet. Ja, så vidt jeg vet, er dette også det overordnede formålet i FOKO. Og man begynner vel nå kanskje å skjønne hvorfor man snakker om kriminalomsorg i stedet for straff. Den omsorg det her er snakk om, er forsøket på rehabilitere de dømte. Man skal sørge for at fangene ikke begår ny kriminalitet.

Jeg har naturligvis ingenting imot at folk får utdanning i fengslet. Men samtidig er det to ting som bør påpekes når utdanning blir satt inn i slike rammer som jeg har nevnt. Det første er at skolegang i fengslet lett blir et gode som kan tas fra dem som ikke oppfører seg slik som fengselsledelsen ønsker. I forskriftene til straffegjennomføringsloven heter det: «Fengselet kan imidlertid ikke pålegge innsatte deres vilje å delta i opplæring, programmer og andre tiltak, som behandling og lignende. Dersom innsatte ikke ønsker å delta i slike tiltak, kan arbeid pålegges». Man kan altså tvinge folk til å arbeide,

men ingen kan tvinges til å ta utdanning. Utdanning er et gode, noe som gis til dem som ønsker det. Men som dere vet, så er fengselsregimet i stor grad basert på å styre folks atferd ved å ta fra dem goder. Og fratagelse av skolegang kan derfor lett bli brukt som disiplinærstraff. I forskriftenes artikkel 3.40 vises det for eksempel til at man kan utelukke folk fra fellesskapet som forebyggende tiltak dersom det er nødvendig for å «hindre at innsatte tross skriftlig advarsel fortsetter å påvirke miljøet i fengslet på en særlig negativ måte» eller for å «hindre straffbare handlinger» eller for å «opprettholde ro, orden og sikkerhet».

La meg gi dere et konkret eksempel på hvordan slike paragrafer kan anvendes. En venn av meg satt mer enn ti år i lukket anstalt. Han var imidlertid en av de få som ikke lot seg knekke. Ikke bare skaffet han seg en utdanning i fengslet, men han benyttet også sine evner til å opponere mot fengselsregimet. Han sa ifra når betjener oppførte seg ufint og han skrev utallige klager over reglementsbrudd. Og verst av alt: Han hjalp sine medfanger til å skrive slike klager. Gode og velbegrunnede klager som fengselsstyret av og til måtte finne seg i å ta til følge. For han hadde nemlig også nær kontakt med Juss Buss og Krom, som fulgte med fra sidelinjen. Han var kort sagt a pain in the ass for fengselsmyndighetene. Men fengselsledelsen hadde naturligvis sine midler. De kunne jo ilegge disiplinærstraff til den som forstyrrer lov og orden. For denne typen «oppvigleri» måtte min venn derfor tåle isolasjon, permnekt og fratagelse av skolerett. Han hadde ikke mye å miste. Men de tok fra ham det han hadde. Det er greit at man utdanner folk, bare ikke denne utdanningen fører til at fangene blir så opplyste og utdannet at de begynner å klage og protestere på selve fengselsvesenet. Det får jo være grenser. Det overordnede prinsippet for fengslet når de gir folk utdanning eller setter dem på program er altså at fangene skal lære seg å oppføre seg ordentlig slik at de ikke begår ny kriminalitet. Det er tydeligvis ett fett for våre myndigheter om fangene lærer seg matematikk, filosofi eller fløytespill, bare deres oppførsel blir bedre. Og hvis det på noen måte skulle vise seg at deres oppførsel blir verre, ja så må de bort fra skolen jo før jo heller.

I utdanningspolitikken for resten av samfunnet er det en helt annen tone som rår. Riktignok synes det systemet Læreplanverket legger opp til å være en rigid og autoritær institusjonsstruktur, der skolelivet planlegges ned til minste detalj av skolebyråkrater, og der pedagogene håndhever

denne detaljstyringen. Men her finner man i det minste også mer høyreiste ambisjoner: Det hevdes for eksempel at et demokratisk samfunn krever at deltagerne vet hva de stemmer på og hvorfor, og at folket derfor må utdannes til å kunne utøve denne rollen: «Opplæringen har en hovedrolle i å formidle [...] den dannelsen alle må være fortrolige med om samfunnet skal forbli demokratisk og samfunnsmedlemmene myndige». Dette er altså hva man serverer oss i festtalene når man skal beskrive viktigheten av utdanning i samfunnet: Utdanning er viktig for at man skal gi Norge myndige og kritiske borgere. I fengslet derimot er det viktig med utdanning for at fangene skal oppføre seg pent og adlyde ordre. Dette synes å være kjernen i myndighetenes omsorgsbegrep. Jeg vet ikke i hvilken grad utdanningspersonellet i fengslet aktivt går inn for å følge denne formålsparagrafen om å gi utdanning som middel til en kriminalitetsfri tilværelse eller i hvilken grad de rapporterer om forhold som kan føre til fratagelse av skolerett. Men det kan i alle fall ikke være lett å undervise i en institusjon som kun ser på undervisningen som et middel til forbedret oppførsel.

Men det er annet punkt som kanskje er enda viktigere enn dette. I straffegjennomføringslovens § 2 står det at «straffen skal gjennomføres på en måte som tar hensyn til formålet med straffen, som motvirker nye straffbare handlinger, som er betryggende for samfunnet og som innenfor disse rammene sikrer de innsatte tilfredsstillende forhold». Dette er en forunderlig paragraf. For her nevnes fire ting i rask rekkefølge, og det går fram av merknaden til bestemmelsen at dette er fire separate hensyn. De tre siste er enkle: Å motvirke nye straffbare handlinger dreier seg jo om prevensjon, at straffen skal være betryggende for samfunnet vil si at man skal beskytte folk for farlige eller brysomme fanger, og at man skal sikre de innsattes tilfredsstillende forhold må vel bety at de ikke skal lide for ille. Men hva skal man si om det første hensynet, nemlig at straffen skal «gjennomføres på en måte som tar hensyn til formålet med straffen»? Hva menes med denne ugjennomsiktige formuleringen? Hva er det som pakkes inn i dette merkelige byråkratiske språket? Jo, det man mener, men ikke makter å si rett ut, er at det skal gjøre vondt å sitte i fengsel. Vi har jo gode norske ord for dette. Man kan for eksempel si at ens formål er å pine, plage eller kve, eller at man vil inngi smerte, påføre et onde, få det til å gjøre vondt, eller gjøre folk lei seg. Men det er akkurat som om slike ord ikke finnes i kriminalomsorgens språk. I merknadene

til § 2 henvises det snarere til at det er den «allmenne rettsfølelse» man vil ta hensyn til. Heller ikke her klarer man altså å si det som det er, for det er ikke så lett å si at man med viten og vilje har som formål å påføre mennesker lidelse, at ens viktigste oppgave er å sørge for at fangene er lei seg. Med det kan neppe være tvil om hva som ligger bak dette tåkepratet. Man viser for eksempel til at folk som har begått grove forbrytelser og har fått lange dommer ikke kan begynne å sone i åpne anstalter. Det ville virke anstøtende på den «alminnelige rettsoppfatningen». For så lett skal man ikke slippe unna. Den dømte må pines så det merkes skikkelig. I alle fall til å begynne med. Når jeg insisterer på dette punktet, så er det ikke bare fordi jeg vil ha fram hvordan man hele tiden forsøker å pynte på det faktum at straff er en form lidelsespåføring, men fordi dette har avgjørende betydning for skolevirksomheten i fengslet. Jeg var på et møte om straffegjennomføringsloven i Universitetets aula i våres der Erik Lund-Isaksen, en av drivkreftene bak den nye loven, sa omtrent som følger: «Den nye loven er laget slik at de som vil gjøre noe positivt ut av soningen sin, skal kunne få anledning til å gjøre det». Han var tydelig stolt av sin nye lov. Men det ligger en moralisme i slike uttalelser som jeg har liten sans for. Det er som om Lund-Isaksen vil ha oss til å tro at «det positive» man skal kunne få ut av fengselsoppholdet, er noe som først og fremst er fangens ansvar. At det er fangens vilje til å gjøre noe med sin situasjon og sitt liv det kommer an på. Og det er da, mine damer og herrer, man for all del ikke må glemme straffegjennomføringslovens formålsparagraf, § 2, der det altså går fram – selv om skjer i tåkedis – at den primære hensikten med fengslet er å gjøre fangene lei seg. De av dere som har undervist en stund, eller husker tilbake til deres år på skolebenken, vet kanskje noe om hvor vanskelig det er å konsentrere seg om studier når man er lei seg. I virkeligheten er det jo temmelig utrolig da dere: På den ene side har man som første og øverste formål å straffe folk. Man sperer dem inne for at de skal lide og ha det vondt. Man kuer deres sjel. Og så på den annen side forventer man at disse fangene – som man gjør situasjonen så uutholdelig for – skal ta seg sammen, utdanne seg, følge programmer, gå inn på kontrakter osv. Ja, man forsøker sågar å få oss til å tro at det er fangenes egen skyld hvis de ikke får det til. Antageligvis må man være byråkrat i kriminalomsorgen for ikke se at en av de største og viktigste hindringene for å få fanger til å ta utdanning, følge programmer eller oppfylle kontrakter er fengslet selv, med sitt formål om å påføre

sjelspine.

Selvfølgelig er det noen som klarer seg. Det finnes nok av eksempler på fanger som tar utdanning i fengslet eller som klarer å gjennomføre de programmer eller å holde de kontrakter som tilbys dem. Men her, som i skolen, ender man opp med tapere. Ja, antageligvis ender man opp med enda flere tapere her hvor man jo har som målsetning å gjøre livet surt for folk. Straffegjennomføringslovens målsetting om å motvirke kriminalitet ved hjelp av opplæring er laget på de ressurssterkes premisser. Den er laget for dem som på tross av den tilsktede pinepåføringen klarer å holde motet så mye oppe at de klarer å få til noe konstruktivt ut av tiden sin. Men her, som i skolen, er det store spørsmålet hva man skal gjøre for dem som plages, kves og pines så mye at de ikke har nubbessjans til å få til noe konstruktivt ut av soningsoppholdet. For det finnes en gruppe mennesker som får dobbelt opp av straff i dette systemet. De forblir i bunnen av progresjonsskalaen og blir derfor påført en sjelssmerte som er større enn hos dem som klarer å gjennomføre en såkalt «konstruktiv» soning. Det står ingenting om denne restgruppen i den nye straffegjennomføringsloven. Det er som om man har tenkt: La oss redde dem som reddes kan, og så lar vi resten, bermen, de håpløse, seile sin egen sjø.

Det ligger noe hjerteløst i dette. Jeg vil tro at de fangene som ikke klarer å oppfylle fengselsbyråkratenes store vyer om de innsatte, som regel er mennesker som har levd et miserabelt liv utenfor murene også. Tapere utenfor og tapere innenfor. Det er dette segregeringssystemet skolen i fengslet er med på å opprettholde og forsterke. Man kan like det eller ikke like det, men undervisningen i fengslet kan vanskelig unngå å bidra til den vurderingen, differensieringen og klassifiseringen av individene som fengselsvesenet er så gjennomsyret av. Men slik må det bli når man i straffegjennomføringsloven har adoptert progresjonslogikken og forsettet om å oppdra og forbedre fangene for å hindre ny kriminalitet.

Som dere vet har individualprevensjonen og behandlingstanken blitt kraftig kritisert. På 1950- og -60 tallet var man optimistiske og fulle av pågangsmot. Men så, fortelles det, kom de nedslående resultatene. Den ene undersøkelsen etter den andre viste at all denne behandling slett ikke hjalp. Man utvidet permisjons- og besøksfrekvensen; man bedrev sosialt støttearbeid, psykoterapi og grupperådgivning; man forsøkte med kortvarig anstaltbehandling og behandling i frihet

under tilsyn. Men uansett hva slags reaksjon man brukte, så så det ikke ut til å gjøre noen særlig forskjell på tilbakefallsprosenten. Prosjektet om rehabilitering og behandling var derfor fullstendig mislykket.

Men dette prosjektet er jo bare mislykket hvis man opererer med tilbakefall som eneste målestokk. Det finnes da vitterlig andre verdier i verden. Spurte man fangene hva de syntes om å få flere permisjoner og hyppigere besøk? Spurte man barna hva de syntes om å få oftere besøk av mamma eller pappa som satt i fengsel? Spurte man ektefellene? Spurte man hvordan fanger og ektefeller opplevde at soningen ble kortvarig eller foregikk i frihet? Spurte man i det hele tatt alle dem som all denne behandlingen angikk om de syntes det var bedre eller verre enn før? Jeg vet ikke. Jeg har ikke sett noen slike undersøkelser eller sett slike undersøkelser omtalt. Men jeg kan vanskelig tro annet enn at behandlingen her, i det minste av og til, må ha vært vellykket: Det må ha gitt både fanger og pårørende rikere liv og større glede. Dette viste seg imidlertid ikke i tilbakefallstabellene. For man stilte bare de spørsmål som man i dag også stiller til utdanningen i fengslet. Man spurte: Fører dette til redusert kriminalitet?

Kanskje man heller skulle innføre andre mål. Mål som tar begrepet omsorg alvorlig. Den gode anstalt ville da ikke være den anstalt som i størst mulig grad motvirket ny kriminalitet, men den anstalt som på best mulig måte tok omsorg for dem som var dårligst stilt. Målet på en «vellykket» kriminalomsorg ville da ikke være, og i alle fall ikke bare, hvordan den påvirket tilbakefallsprosenten, men hvordan den behandlet dem som hadde det verst. Det er storveis å gi utdanning til fanger som vil og kan, bare man sørger for at de som ikke vil og kan, kan få rikere liv på andre måter.

Det store problemet med prosjektet om rehabilitering er nok først og fremst at man vil ha i pose og sekk. Man vil pine på den ene side og hjelpe på den andre. Straff og «omsorg». Man påfører et minimum av pine for ikke å krenke den allmenne rettsfølelsen, og man setter i gang tiltak for å motvirke ny kriminalitet. Derfor er det ett åpenbart hinder for å gjennomføre en slik nytenkning i kriminalomsorgen. Og det er at den strider mot straffens hovedformål. Man kan jo ikke gi folk glede og rikere liv når de sitter der fordi de skal pines og være lei seg. Det blir selvmotsigende.

Mitt forslag er at hvis vi skal straffe – jeg er imot straff – men altså, hvis man skal straffe, hvis man absolutt vil og må påføre den dømte lidelser – om det nå er som

rettferdig gjengjeldelse, for å gi ham en lærepenge eller for å skremme andre fra å begå lignende forbrytelser – hvis man altså på død og liv må pine disse menneskene, så la oss gjøre det kjapt og effektivt. La oss piske dem. La de som vil, få velge pisking, gjerne offentlig pisking. Hundre piskeslag i stedet for ett års fengsel, for eksempel. Så kan de få det unngått på noen minutter eller en halv time. Man kunne jo lage et ritual av det, samle de dømte på valen om våren og la justisministeren foreta de første piskeslagene, eller kanskje sågar overlate piskingen til dronning Sonja eller kronprinsesse Mette Marit. En åpenbar fordel ved en slik ordning er naturligvis at vi får se med egne øyne hva vi holder på med når vi utdeler straff. Og så får de forsvare det, de som vil og kan. Men en annen fordel er altså at vi gjør kort prosess og gjør oss ferdig med selve pinepåføringen på kort tid. Og når straffen så var over, når vi hadde fått forbundet sår og tørket blod, så kunne vi begynne rehabiliteringen, hvis man fortsatt mente at det var nødvendig. Straffen var de ferdige med, så nå trengte de omsorg. Og vi måtte da ikke spørre hva vi kan gjøre med dem, men hva vi kan gjøre for dem. De som trenger en ny start, måtte da få hjelp og støtte til dette. Gjerner med skolegang. Poenget måtte bare være at det virkelig ble en ny start, at man spurte dem hva de hadde for ønsker og mål i livet, og så søkte å bidra til at de kunne nå dem.

Og hvis det av en eller annen grunn fremdeles skulle være påkrevd å sperre disse piskede menneskene inne, så måtte man kanskje gjøre enda større anstrengelser. Straffen er oppe og avgjort, så her måtte man sette alle krefter inn på å spre mest mulig liv og glede som kompensasjon for den lidelse vi påfører dem, selv om de har gjort opp for seg. Prinsipielt skulle det ikke være noe i veien for at slike anstalter ble fylt til randen av piker, vin og sang (menn, vin og sang i kvinnefengsel). Utdanningen måtte sikte mot å gi dem rikere liv og forberede dem på en yrkeskarriere, hvis de har utsikter til å slippe ut. Og de som ikke fikk utdanning måtte få andre av sine ønsker oppfylt.

Men uansett hva man ville gjøre for disse menneskene som nå var ferdige med pinepåføringen, så måtte det viktigste være at alle de tiltakene man satte i gang med, alle de tilbudene man ga, all den undervisningen man tilbødte, var noe man ga til de dømte for deres egen skyld, ikke bare for samfunnets skyld. De måtte bli mål i seg selv. Målet på om man lyktes måtte være om de dømte trivdes med det de fikk gjøre og fikk nytte av det senere i livet. Og hvis

dette i sin tur også kom resten av samfunnet til gode, så var jo dette strålende. Men noe krav kunne det ikke være. Jeg går at fra at ingen av dere som sitter her først og fremst har tatt deres utdanning for samfunnets skyld, og jeg går ut fra at da dere tok videregående utdanning, så ble dere ikke møtt av lærere som sa: «Velkommen hit til oss, her skal dere få utdanning for å motvirke at dere blir kriminelle». Jeg går tvert om ut fra at lærere og elever arbeidet med et felles mål, nemlig at dere som tok utdanning skulle få rikere liv av dette, at dere skulle trives under utdanningen og at dere etterpå skulle få arbeide med noe dere hadde lyst til, trivdes med eller brant for. Slik må det vel være for de sikrings- og straffedømte også. Da, og bare da, vil begrepet «kriminalomsorg» bli noe annet og mer enn et ord som vokser i munnen.

Litteratur

Andenæs, Johs. Straff, almenprevensjon og kriminalpolitikk, Universitetsforlaget, Oslo 1990;
– Alminnelig Strafferett, 3. utgave, Universitetsforlaget, Oslo 1989.

Beretning om Beskaffenheden af Norges Strafanstalter og Fangepleie samt en Betænkning om en Reform i begge, efter fremmede Staters Mønster, Christiania, juli 1841.

Berulfsen, Bjarne og Dag Gundersen, Dag (red.) Fremmedordbok, Gyldendal, Oslo 1986.

Christie, Nils. «Noen kriminalpolitiske særforholdsreglers sosiologi», Tidsskrift for samfunnsforskning, vol. 3, 1962, s. 28-48;

Coffin, Jean-Christophe. «La 'Folie Morale', figure pathologique et entité miracle des hypothèses psychiatriques au XIXème siècle», i: Laurent Mucchielli, (ed.). Histoire de la criminologie française, Éditions L'Harmattan, Paris 1994, s. 89-104.

Debuyst, Christian. «Les savoirs psychiatriques sur le crime. De Pinel (1801) à Morel (1857)», i: Christian Debuyst, Françoise Digneffe, Jean-Michel Labadie et Alvaro P. Pires (eds.). Histoire des savoirs sur le crime & la peine, 1. Des savoirs à la notion de criminel-né, De Boeck-Wesmael, Bruxelles 1995, s. 213-291.

Dedichen, Henrik. «Forbrydelsen og den sindssyge Forbryder fra psykiatrisk Synspunkt, kasuistisk belyst», i: Francis

- Hagerup (udg). Forhandlinger ved Den Norske Kriminalistforenings Tredje Møde i November 1894, H. Aschehoug & Co, Kristiania 1895, s. 51-77.
- Eitinger, Leo og Nils Retterstøl. Rettspsykiatri, Universitetsforlaget, Oslo 1990.
- Ellingsen, Dag. Kan vi stole på rettspsykiatrien? Kritisk lys på rettspsykiatrien, Universitetsforlaget, Oslo 1987.
- Evensen, Hans. «Cesare Lombroso som menneske og forsker», Tidsskrift for den norske Lægeforening, nr. 6 1911, s. 233-248 og nr. 7 1911, s. 281-297.
- Fengselsstyrets rundskriv 4/99 av 06.09.99.
- Forskrifter. Lov om gjennomføring av straff (straffegjennomføringsloven) – utkast til forskrifter, 2001.
- Foucault, Michel. Overvåkning og straff, Gyldendal, Oslo 1994;
– «L'évolution de la notion d'individu dangereux' dans la psychiatrie légale du XIXe siècle», i: Michel Foucault. Dits et Écrits, tome III, Gallimard, Paris 1994, s. 443-464;
– Les Anormaux. Cours au Collège de France, 1974-1975, Gallimard/Le Seuil, Paris 1999.
- Garland, David. «The Criminal and his science. A Critical Account of the Formation of Criminology at the End of the Nineteenth Century», The British Journal of Criminology, vol. 25, No. 2, april 1985, s. 109-137.
- Getz, Bernhard. Foreløbigt Udkast til Almindelig borgerlig Straffelov for Kongeriget Norge. Første Del med Motiver. Udarbeidet af Prof. Dr. B. Getz, Det Steenske Trykkeri, Kristiania 1887;
– Udkast til Almindelig borgerlig Straffelov for Kongeriget Norge. Udarbeidet af Dr. B. Getz, Det Steenske Trykkeri, Kristiania 1893 [1893a];
– «Den betingede Straffdom», i: Francis Hagerup (udg). Forhandlinger ved Den Norske Kriminalistforenings Første Møde i Oktober 1892, H. Aschehoug & Co, Kristiania 1893, s. 140-154. [1893b];
– «Straffelovgivningsreformen», i: Francis Hagerup (udg). Forhandlinger ved Den Norske Kriminalistforenings Tredje Møde i November 1894, H. Aschehoug & Co, Kristiania 1895, s. 1-16.
- Hagerup, Francis (udg). Forhandlinger ved Den Norske Kriminalistforenings Første Møde i Oktober 1892, H. Aschehoug & Co, Kristiania 1893. (DNKF-1);
– «Nyere Strafferetsbevægelser», i: Francis Hagerup, (udg). Forhandlinger ved Den Norske Kriminalistforenings Første Møde i Oktober 1892, H. Aschehoug & Co, Kristiania 1893, s. 1-19;
– (udg). Forhandlinger ved Den Norske Kriminalistforenings Femte Møde i Marts 1898, H. Aschehoug & Co, Kristiania 1898. (DNKF-5).
- Halleraker, Sigurd. «Sikring, makt, medisin og moral», i: Odd Steffen Dalgard (red.). Dømt til sikring, Pax Forlag, Oslo 1970, s. 31-46.
- Hauge, Ragnar. Straffens begrunnelser, Universitetsforlaget, Oslo 1996.
- Innstilling fra den av justisdepartementet 11. mai 1922 opnevnte komité til revisjon av straffeloven, første del, Oslo 1925.
- Innst. O. nr. 60 (2000-2001) Innstilling fra justiskomiteen om lov om gjennomføring av straff mv. (straffegjennomføringsloven).
- Lund-Isaksen, Erik. «Påvirkningsprogrammer - et element i etatsutviklingen», Aktuelt for kriminalomsorgen, nr. 2 1996, s. 3-5.
- Krom-nytt, nr. 2 og 3 1995.
- Langfeldt, Gabriel. Rettspsykiatri for jurister og leger, Aschehoug, Oslo 1959;
- Lanteri-Laura, Georges. Histoire de la phrénologie. L'homme et son cerveau selon F. J. Gall, P.U.F., Paris 1993.
- Læreplanverket for den 10-årige grunnskolen, Det kongelige kirke-, utdannings- og forskningsdepartement, Oslo 1997.
- Nissen, Hartvig. Øie for Øie, Tann for tann? Skiftende syn på straff og fangebehandling, Cappelen Forlag, Oslo 1934.
- NOU 1988:37. Ny fengselslov
- NOU 1990:5. Strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner. Straffekommisjonens delutredning IV
- NOU 1992:23. Ny Straffelov - alminnelige bestemmelser.
- Nye, Robert A. Crime, Madness. & Politics in Modern France. The Medical Concept of National Decline, Princeton University Press, Princeton 1984.
- Oth. Prp. No 31 (1893) Om Utfærdigelse af en Lov om ubestemte Straffedomme.
- Ot.prp nr. 5, 2000-2001. Om lov om gjennomføring av straff mv. (straffegjennomføringsloven).
- Pick, Daniel. Faces of degeneration. A European disorder, c. 1848 - c. 1919, Cambridge University Press, New York 1999.
- Qvarsell, Roger. Utan vett och vilja. Om synen på brottslighet och sinnessjukdom, Carlssons Bokförlag, Stockholm 1993.
- Renneville, Marc. «La médecine du crime dans la première moitié du XIXème siècle», i: Laurent Mucchielli, (ed.). Histoire de la criminologie française, Éditions L'Harmattan, Paris 1994, s. 29-53.
- Røstad, Helge. «Sikringsinstituttet i norsk rett», i: NOU 1974:17. Strafferettslig utilregnelighet og særreaksjoner. Utredning fra Strafflovrådet, s. 186-287;
- Schaanning, Espen. «Sjelsikring. Om konstruksjonen av den farlige forbryter», ARR Idéhistorisk Tidsskrift, nr. 2/3 2000, s. 39-67;
– «Fem dogmer i norsk skole», ARR Idéhistorisk Tidsskrift, nr. 1/2 2001, s. 13-21 (2001a);
– «Forbrytermennesket. Lombrosos konstruksjon av den fødte forbryter», ARR Idéhistorisk Tidsskrift, nr. 3/ 2001, s. 30-43 [2001b].
- Slagstad, Rune. De nasjonale strategier, Pax Forlag, Oslo 1998.
- Syse, Aslak. «Dømt til behandling – frikjent til fengsel. Nye strafferettslige ansvarsregler og særreaksjoner», Krom-nytt, Seminarrapport fra Synnseterkonferansen 1997, s. 18-46.
- Vedeler, Gerdt Henrik. «Frihetsstraffens innhold - betraktninger om fangens rettigheter og fengslets forpliktelser», i: Thomas Mathiesen og Arne Heli. Murer og mennesker, Pax, Oslo 1993, s. 121-139.
- Winge, Paul. Den norske sindssygelovgivning. Forelæsninger, Kristiania 1901.
- Wolfgang, Marvin. E., «Cesare Lombroso (1835-1909)», i: Hermann Mannheim (ed.). Pioneers in Criminology, Patterson Smith, New Jersey 1972, s. 232-291.

Studietur til statsfengslet i Horsens

Av Asbjørn Støverud og Jon Erik Rønning

Onsdag 19. september til fredag 21. september dro vi på skoleavdelingen på studietur til Danmark. Formålet med turen var todelt. Torsdagen skulle tilbringes i Horsens statsfengsel og fredagen skulle avsettes til en målsetningsdebatt.

Statsfængslet i Horsens ærverdige bygninger

Torsdag morgen gikk turen til statsfengslet i Horsens, der vi ble mottatt av inspektør Benny Wandborg og lærer Merete Reedtz. Dette er et fengsel med plass til 167 innsatte. Skoleavdelingen består av 8 fast ansatte lærere, 2 timelærere, 35 elever og 8 selvstuderende. Lærerne i danske fengsel er ansatt på andre vilkår enn lærere i normalskoler. De blir lønnet gjennom fengselsbudsjettet, og de har ikke de samme ferieordningen som andre lærere. Skolen får også sine midler av fengselsbudsjettet, nærmere bestemt 120000 kroner i året. Wandborg og Reedtz ga uttrykk for at dette ikke var noen utpreget god løsning da sikkerheten alltid vil få første prioritet.

Skolens faglige fokus er et noe annet enn det vi selv har på Ullersmo da det er rettet mot forberedende voksenopplæring (fvo) 9. og 10. klasse og spesialundervisning. Fvo er et opplæringsprogram som

har erstattet leseskolen, og tar sikte på å gi undervisning i lesing og skriving til danske statsborgere som ikke behersker dette i særlig stor grad. Spesialundervisningen tar blant annet for seg dansk for fremmedspråklige. Videregående fag, som vi prioriterer høyt, må elevene studere på egen hånd, men de får støtte og veiledning utenfra. Noe som var interessant å se, var at skoleavdelingen var åpen for elevene også utenfor skoletid. Elevene i Horsens hadde det altså mye friere enn elevene på Ullersmo. Eksempelvis biblioteket og snekkerverkstedet ble styrt av eldre fanger. Når det gjelder å gi de innsatte ansvar på denne måte, har vi nok mye å lære.

For øvrig kan det nevnes at fengslet har en egen avdeling som langtidssonere, det vil si dommer over 8 år, kan søke seg til. Denne avdelingen har større og finere celler, og de blir fordelt etter ansiennitet. Når en innsatt ankommer avdelingen,

begynner hen nederst i gangen i første etasje, men etter hvert blir han flyttet nedover i gangen og til slutt opp i 2. etasje der de fineste cellene er. Videre kan det nevnes at motorsykelklubbene har egne avdelinger i de danske fengslene, og det enkelte fengsel får bare representanter for en klubb. I Horsens statsfengsel hadde de kun innsatte fra Hells Angels. Grunnen til denne isoleringen av mc-innsatte er deres status i fangemiljøet. De hadde tidligere vært en del av fellesskapet, men de hadde for mye makt, og det resulterte at de styrte de andre fangene.

Fredag tok vi båten tilbake til Oslo, og dagen ble tilbragt på et konferanserom der vi diskuterte målsetningene for skolen i Ullersmo fengsel. Vi delte først inn i fire grupper der målet var at alle gruppene skulle komme fram til tre målsetningspunkter for skolen. Vi skulle da berøre områder som begrunnelse for å dri-

Merete Reedtz og Benny Wandborg forteller Isabell Sørslett, Morten Lunde, Anne G. Furuset, Asbjørn Støverud, Bjørn Andersen og Jon E. Rønning om kirken i fengslet.

ve skole i fengsel og rettferdiggjøring av jobben vår. Selv om de ulike gruppene formulerte seg noe ulikt, viste det seg at vi var tålig samkjørte i målsetningsdebatten, og det vi kom fram til kan komprimeres ned til fire punkter.

For det første skal vi i fengslet gi et tilbud som ligger så nært normalskolen som mulig. Det vil si at vi skal gi fagtilbud som er baserte på fagplaner. Men det skal også være rom for individuell opplæring. Dette er noe vi bør klare bedre enn normalskolen da vi i hovedsak har

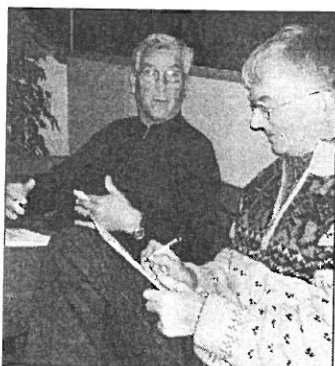
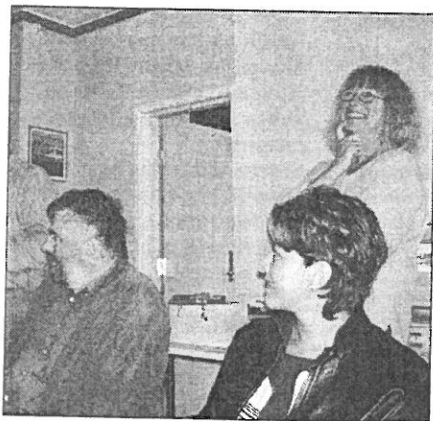
færre elever i hver klasse, og dette medfører at det blir mer tid til hver elev.

For det andre skal vi bygge undervisningen på et humanistisk grunnsyn. I dette ligger det at vi skal gi eleven følelsen av å være elev og ikke fange. Som i normalskolen er det elevens behov som skal stå i sentrum. Vi som lærere skal strebe etter å utnytte den enkeltes evner, og vi skal fremme verdier respekt og likeverd.

For det tredje skal vi sette sosialisering i høysetet. Elevene skal lære å ta hensyn til andre, og de må vise vilje og evne til å holde avtaler og til å yte noe.

For det fjerde skal vi praktisere voksenpedagogikk i undervisningen. Vi må da velge et annet og mer "voksent" lærestoff. Elever og lærere skal spille på hverandre som likeverdige samarbeidspartnere, og vi skal anvende elevenes kultur- og livserfaring i positiv retning. Videre arbeider vi med større ulikheter enn hos barn og ungdom, noe som innebærer at vi må tilrettelegge undervisningen på en noe annen måte enn i normalskolen.

Avslutningsvis må det nevnes at dette er en debatt som vi har tenkt å fortsette. Det ideelle er nok at debatten pågår kontinuerlig og at den fører til konkrete resultater i hverdagen. Vi takker også FOKO for reisestipend og oppfordrer andre skoleavdelinger til søke et annet år. Utbyttet er stort både faglig og sosialt.

Ullersmolærerne arbeider i tomannsgrupper hvor man diskuterer målsetning for skoleavdelingen.

Fakta om Statsfængslet i Horsens

Åpnet 1853 som et såkalt Auburn-fængsel, dvs. med enkeltceller (nattceller), men med arbeid i felleskap.

En avdeling for cellefængsel (Philadelphia-systemet) ble tatt i bruk i 1875. Ombygget til fængsel med panoptiske gallerier i 1933. I 1953 ble Statsfængslet tatt i bruk som anstalt for psykopater. Dette ble avskaffet i 1973, og siden har fængslet fungert som lukket fængsel for innsatte fra Jylland. Etter planen skal det oppføres et nytt fængsel til erstatning for Statsfængslet i Horsens.

Kapasitet

Fængslet har plass til 167 innsatte, herunder en avdeling med begrenset felleskap (frivillig enrom) samt sykeavdeling og narkofri avdeling og isolasjonsavdeling. Anstalten mottar menn over 23 år fra Jylland, som skal utstå straff i lukket anstalt. Enkelte innsatte er fra andre deler av Danmark, disse kan ha individuelle grunner, fr eksempel motsetningsforhold til medinnsatte i andre anstalter. Statsfængslet i Horsens huser utlendinger uten særlig tilknytning til Danmark.

Fængslet har dessuten en arrestavdeling med plass til 22 innsatte.

Undervisning og beskjeftigelse

Folkeskolens 9. og 10. år og individuell spesialundervisning av innsatte med innlæringsvansker. I forbindelse med undervisning og som fritidsbeskjeftigelse anvendes edb.

Fængslet tilbyr beskjeftigelse ved bygningsvesen, depot (økonomifag), samt ved snekker, grafiske fag, veveri, systue og montasjearbeide.

Særlige behandlingsprogrammer

1996 åpnet en særlig narkofri avdeling med 16 plasser i det tidligere arresthus for innsatte, der ønsker at avsonne i et narkofritt miljø.

Fængslet avholder kurser i det kognitive ferdighetsprogram.

EPEA-konferanse i Nederland

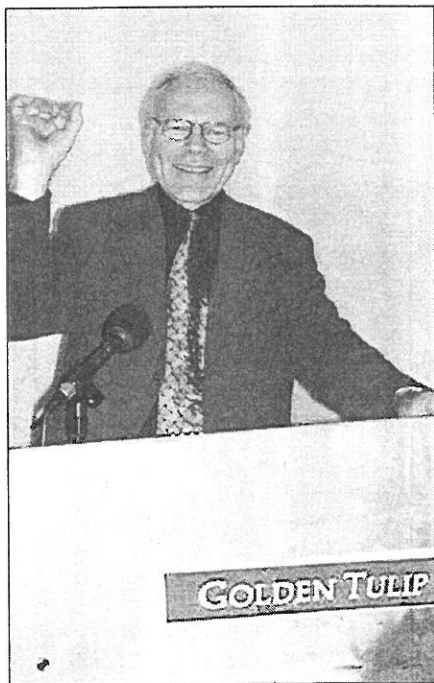
10.-14. oktober 2001.

**Av Liv Finbak og
Tone Pettersen**

EPEA-konferansen ble i år avholdt i Noordwijkerhout i Nederland 10.-14. oktober. For to forskere som aldri har vært på EPEA-konferanse tidligere, ble det intensive og interessante dager med mange faglige inntrykk og spennende mennesker vi ikke hadde møtt før. I tillegg viste været seg fra sin beste side. Med andre ord: en konferanse som ble opplevd positivt på alle måter!

Program

Selv om konferansen åpnet onsdags ettermiddag med et lett program, kom den først ordentlig i gang på torsdag. Både torsdag og fredag var det tett program med forelesninger og gruppearbeid (workshops). Torsdagen startet med innledende velkomstord før Andreas Lund fra Universitetet i Oslo entret podiet som første hovedtaler (keynote speaker). På glimrende engelsk viste han oss hvordan IKT kan brukes i undervisningen i fengsler. Dette demonstrerte han bl.a. ved å benytte datateknisk utstyr (som vir-

ket!). I foredraget ble det bl.a. lagt vekt på at informasjonssamfunnet innebærer en interaksjon mellom elev og lærer som er annerledes enn den tradisjonelle overføringen av kunnskap fra lærer til elev.

Fredagens hovedtaler var Fred Bastemeijer fra Albeda College i Rotterdam. Han tok utgangspunkt i misforholdet mellom ledige stillinger og ledige arbeidstakere i samfunnet, og han rettet fokus spesielt mot innvandrere og innsatte i fengslene. Et program der potensielle arbeidstakere fikk trening og opplæring mens de jobbet, i stedet for at man gav opplæring utenfor en arbeidssammenheng, ble presentert. Han understreket at det var viktig at innsatte som startet programmet i fengselet, fikk fortsette med opplæring i arbeidslivet også etter løslatelse.

Både torsdag og fredag var det gruppearbeid med varierende innhold. Siden det ikke var tid til å delta på alt, må vi her presentere et utvalg av det vi selv deltok på. Canada har vært et foregangsland innen programvirksomhet. Derfor valgte vi å delta i gruppearbeid med Denis Barbe, som er koordinator (manager) for programvirksomheten og fengselsundervisningen i Canada. Slik vi oppfattet det har Canada et svært godt og omfattende programtilbud og opplæringstilbud for innsatte. Stor var likevel overraskelsen vår da det på direkte spørsmål kom fram at tilbudet kun kommer de langtidsinnsatte til gode, mens tilbudet til innsatte som soner mindre enn 2 år praktisk talt er fraværende.

Som forskere var vi spesielt nysgjerrige på organiseringen av fengselsundervisningen i andre land, og vi deltok derfor med åpent sinn på gruppearbeidet der Hans Sjöberg og Markku Roitto presenterte omorganiseringen

av det svenske systemet. De positive forventningene forsvant imidlertid raskt da vi fikk presentert hvordan gode intensjoner og tiltak fra politisk hold har gitt andre utslag enn forventet. I Sverige har de ikke lenger noen sentral koordinering av undervisningen. Det er nå opp til hvert enkelt fengsel å leie inn lærertimer fra ulike opplæringsinstitusjoner. Hvordan man organiserer undervisningen i det enkelte fengsel er derfor prisgitt kompetansen til den fengselsansatte som har ansvar for undervisningstilbudet. Opplæringen til innsatte i svenske fengsler skulle etter omorganiseringen bli billigere og bedre, men har i stedet blitt dyrere enn før.

Av andre gruppearbeid vi deltok på vil vi spesielt nevne kurs i nederlandsk, med innslag av skriftlige arbeider på Braille (blindeskrift). Like mye som læring i "Dutch" ble det læring om læring, med de frustrasjoner som fulgte med å verken mestre muntlig eller skriftlig språk. Premien for god innsats var en golfball og en drink! Svært unorsk, med andre ord.

Fengselsbesøk

Hele lørdagen var viet fengselsbesøk med ekskursjon i nærliggende omgivelser. For oss innebar dette et besøk i et varetektsfengsel i Haarlem, som ligger rett utenfor Amsterdam. Med norske øyne var fengselet både stort og annerledes. Fengselet var 100 år gammelt og besto av to avdelinger med til sammen ca. 350 innsatte. Den største enheten var bygget etter det panoptiske prinsipp. Dette kom til uttrykk i en bygning som var stor, rund og i fire etasjer. Midt i bygningen var en stor, åpen plass, med en kuppel som hvelvet seg over det hele. Cellene var plassert langs ytterveggene, noe som gav "vokterne" god oversikt. Dette var også hensikten med at man bygde på denne måten. Konstruksjonen egner seg derimot

dårlig til sosialt samvær. Under vårt besøk var det lunsjtid, og de innsatte inntok, som vanlig, denne i låst celle. I den andre enheten av fengselet var det unge innsatte og førstegangssone-
re som ble prioritert. Her var soningsforholdene friere og det ble lagt mer vekt på rehabilitering. Tidligere hadde avdelingene vært to separate bygninger, men for noen år siden ble de bundet sammen med en ny bygning som nå inneholder skoleavdeling og bibliotek.

Med fire lærerstillinger og tre bibliotekarstillinger hadde de undervisning for 40 elever av gangen. Lærerne var ansatt av fengselsetaten og hadde en arbeidstid på 36 t/u, dvs. det som i Nederland er normal arbeidstid. Av denne ble 60 % brukt til undervisning, mens resten av arbeidstiden bl.a. gikk med til å legge planer for soningen til de innsatte, møter og samarbeid med fengselet. Fengselsbesøket ble avsluttet med en overdådig lunsj med 4 retter (noe annet enn vår tradisjonelle matpakke!), før vi ble sluppet ut til 25 varmegrader i Haarlem. Her var det god tid til shopping, sightseeing og besøk på uterestaurant, før ferden gikk tilbake til konferansehotellet.

Sosialt samvær

Like viktig som det offisielle programmet på konferanser, er det sosiale samværet og kontakten med andre deltakere. Vi begynte litt forsiktig med å bli kjent med skandinaviske deltakere, men utvidet etter hvert horisonten mot resten av verden. Middagene om kvelden var gode anledninger til å bli kjent

med nye mennesker. I mer uformelle omgivelser var det gitarspill og allsang. God stemning ble det også den siste kvelden, med orientalsk buffet, levende musikk og dans.

Selv om dette var vår første EPEA-konferanse, blir det helt sikkert ikke vår siste. Vi ser frem til neste konferanse, som til og med skal arrangeres i Norge

SØRMARKA 2001 – SETT AV BIBLIOTEKARENE

(her representert ved Grethe Meidell Kjus, distriktbibliotekar ved Ullersmo fengsel)

Jon Erik Rønning ba oss foreta en evaluering av seminaret, og det vil vi selvfølgelig gjøre - på en kort og grei måte - vi kan bare slutte oss til Finn Stein Knudsen fra GVO og Borghild Them fra Bastøy fengsel som begge gikk grundig igjennom de ulike foredrag og parallellsesjoner. Erik Lund-Isaksens gjennomgang av straffegjennomføringsloven var direkte matnyttig, og Gisle Johnsen "konsert" var direkte morsom.

Ellers var seminaret veldig godt planlagt, med gode foredragsholdere, veldig godt gjennomført med hektisk virksomhet fra tidlig morgen til sen kveld, i barren - altfor lite søvn, altfor mye og altfor god mat, masse hyggelige mennesker (i år hele 5 bibliotekarer!), nydelig vær fikk vi også - så tusen takk til styret for kjempeinnsats!

Vi vil imidlertid benytte sjansen til å gi et innblikk i vår fengsels-hverdag, sett i forhold til undervisningsavdelingene, ressurser og bruk av dem, for så til slutt å komme med en anmodning fra oss til dere.

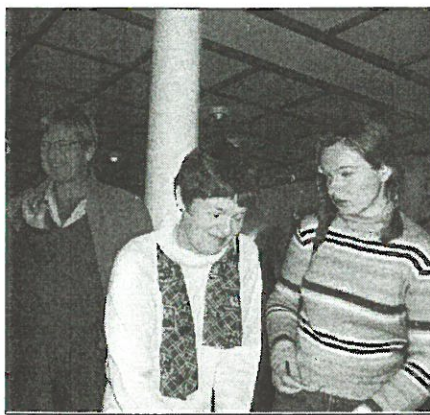
Når dette skrives er det satt fokus på den økonomiske situasjonen for fengslene i Norge, med lang soningskø, mulig utvikling av ulike programmer som de innstatte føler gir mening og læring under soning, og de ansatte ved fengslene gir uttrykk for den frustrasjonen dette medfører også for dem. Justisdepartementet pålegger oppgaver med den ene hånden og kutter ned bevilgningene med den andre. Det samme skjer i vår sektor - Kulturdepartementet har i liten grad økt bevilgningene til bibliotek i fengslene, og fordi våre lønninger nå har hevet seg

til litt over fattiggrensen, uten at den totale potten er blitt større, sitter vi med bibliotek der det nesten ikke blir gjort nyinnkjøp. Noen av oss er så heldige å få gratis ett eksemplar av all ny norsk skjønnlitteratur, og dette blir omtrent den eneste tilveksten vi har. Bibliotekloven sier at tilbudet skal være basert på aktualitet, allsidighet og kvalitet, og ja - vi bruker all vår kompetanse for å sikre kvaliteten på den samlingen vi allerede har, vi kan tilby mye fra mange emneområder gjennom fjernlån fra Nasjonalbiblioteket, høyskoler og universitet, men det blir vanskelig å tilføre samlingen alt det nye og spennende som utgis, og som lånerne våre ønsker, idet det ikke finnes penger å betale med! Alle vi som jobber i fengsel ser at vi får stadig flere høyt utdannede og "krevende" innsatte, og førstegangssone pr. idag er

nett-brukere og vant til en viss hurtighet og standard på tjenestene våre, og der ligger altså vår frustrasjon. Ved Ullersmo fengsels bibliotek har utlånet steget fra ca. 15.000 enheter i 1994 (bøker, aviser, tidsskrifter, musikk m.m.) til ca. 28.500 i år 2000, og de andre fengselsbibliotekene melder om tilsvarende god trend. De tørre tallene forteller i virkeligheten om innsatte som bruker tiden til læring, til utvikling og kompetanse som kommer alle til gode den dagen de skal løslates.

Studieinspektør Bjørn Andersen ved Ullersmos undervisningsavdeling sa en gang at når man har stanget hodet i veggen mange nok ganger, begynner man å lete etter dører! Skolen ved Ullersmo er en av mine dører! Vi har i løpet av de siste årene fått til et veldig bra samarbeid, der biblioteket spiller en aktiv rolle ved de ulike prosjektoppgaver elevene skal utføre, vi tilbyr fordypningsstoff til sær- emner og av og til legges undervisningstimen til biblioteket for at elevene skal være mer aktive ved selv å finne den informasjon de trenger. Og dette bør jeg selvfølgelig være fornøyd med – egentlig! Ja! Men jeg har en drøm: tenk om en stor hånd kom og løftet meg og biblioteket mitt, med alle bøkene og alt bokstøvet og alle plantene og alt det som hører til her, - og satte oss ned, som en hatt, på toppen av skolebygningen! Jeg og biblioteket mitt vil integreres! Jeg og biblioteket mitt vil være en del av læringsmiljøet! Er det ikke der vi naturlig hører til? I den

ne drømmen ville biblioteket være åpent og tilgjengelig for alle på skolen, hele dagen – det kunne være leseplasser, det kunne være en felles, og derfor mye større, referansesamling – på denne måten ville biblioteket også bli en dør! Bibliotekarere har dessverre tradisjon for å "gå stille i de nevnte dørene"- vi er elendige på markedsføring av de tjenestene vi kan gi og den kompetansen vi tross alt

Ved innsjekking.

sitter på, og her har vi virkelig en jobb å gjøre. Vi var dessverre ikke på banen da de ulike fengslene fortsatt sto på tegnebrettet, og derfor gjør beliggenheten oss til ensomme sjeler. Vi kan riktignok kalle oss avdelingsledere, men for hvem? Meg og assistenten min?

Derfor er min oppfordring til dere – vær en pressgruppe når det gjelder biblioteker!

ne! (både Ila og Skien er i en ombygningsfase når det gjelder bibliotekene – er dere på banen nå?) Gå sammen med oss og si: - vi vil ha gode bibliotek! Vi vil ha bibliotekene som en integrert del av undervisningsmiljøet! Vi vil ha hjelpemidler som hører til i et moderne bibliotek- og skole-Norge, selvfølgelig tilpasset sikkerhetsnivået i de ulike fengslene, men samtidig slik at "kundene" våre får tilgang til all den informasjon og kunnskap de ønsker og har krav på.

Vi bibliotekarere går fortsatt for å være "sånne som leser" – men det var før, så vær så snill – ikke krev av oss at vi vet navnet på alle forfattere, ikke krev av oss at vi husker alle titler, ikke krev av oss at vi leser alt, (er dere egentlig klar over hvor mange kjedelige tekster som trykkes?) Hvem har tid og ork og krefter og lyst til å lese bare en brøkdel av de ca. 3000 nye bøkene som kommer ut hvert år? Det dere derimot skal krev av oss, er at vi fungerer som verktøykasse når dere hamrer kunnskap inn i hodet på elevene - krev av oss at vi kvalitetssikrer samlingene våre, utnytter de sparsomme ressursene vi har til rådighet, og at vi så langt det går an skaffer til veie den informasjon som dere og innsatte ved fengslene ønsker og trenger! Vi ønsker at "oss" og "dere" i større grad skal bli "vi".

Ellers så gleder vi oss til neste FOKO-seminar!

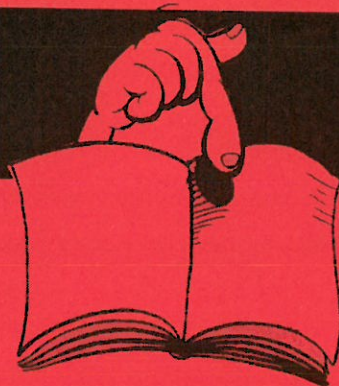
Oversiktsbilde fra plenumssalen

Boktips

ADVARSEL:

Omhandler denne gangen IKKE fengsel, kriminalitet (vel!!), rusmisbruk eller andre områder fra vårt daglige virke!

Nå spør ikke folk hverandre lenger – hvor var du da Oddvar Brå brakk staven? Nå spør vi – hvor var du da det smalt i WTC, 11. september 2001? Noen og enhver føler at vi har fått verden i hodet, og selv om politikerne sier dette er krig mot terror, blir det også en konflikt mellom religioner – dessverre. I alle fall føler mange muslimer det, selv om vi hardnakket påstår noe annet. Det er kommet mange bøker de senere år som tar opp problemene som oppstår når mennesker fra ulike trosretninger skal leve tett på hverandre. En måte vi kan bidra til å minske disse problemene, er å sette oss inn i hva islam, buddhisme og andre "fremmede" religioner står for, og finne likhetene som binder oss sammen. Verden er blitt "knøtt" liten – og veldig nær – og det må vi forholde oss til.

Her er noen eksempler:

"TOR ÅGE BRINGSVÆRD (redaktør): DET STÅR SKREVET – de store religioner i tekst og bilder" (Pax, 1997)

"KARI VOGT: ISLAM HUS – verdensreligion på fremmarsj" (Cappelen, 1993)

"R.A. BENJAMIN (redaktør): VI TROR – en innføring i ulike religioner, naturreligioner, livssyn og trossamfunn" (Tyri Norsk Forlag, 1999)

"ANNE HEGE GRUNG og LENA LARSEN: DIALOG MED OG UTEN SLØR" (Pax, 2000)

Fem kvinner – to kristne, to muslimer og en nesten-buddhistisk, møtes i dialoger der de diskuterer likheter og forskjeller, der de ser på kristendommen og islam både utenfra og innenfra. Hva skjer når ulikhetene blir tydelige? Kan de snakke åpent eller er de på forbudte områder, fylt av tabu? Kontaktgruppa for Mellomkirkelig råd for Den norske kirke og Islamsk Råd Norge har støttet prosjektet som denne boken er et resultat av, der kvinnene kommer fram til at dialog og fellesskap mellom kristne og muslimer er mulig og kan være svært berikende på tross av – og på grunn av! – ulikhetene.

"KARI VOGT: ISLAM PÅ NORSK – moskeer og islamske organisasjoner i Norge" (Cappelen, 2000)

Religionshistorikeren Kari Vogt tegner et samlet bilde av fremveksten av moskeer og islamske organisasjoner. Hun reflekterer over spørsmål som "hvordan gjenskape et muslimsk liv på fremmed grunn?" Hvilke ritualer utføres, og hvem har religiøs autoritet? Hvilken rolle spiller islamske lovskoler og muslimsk rettspraksis i dagens Norge? Hvem er aktivistene? Hva er kvinnenes stilling i de religiøse miljøene?

Litt på siden ...

"EVA JOLY: KORRUPSJONSJEGER – fra Grünerløkka til Palais de Justice" (Aschehoug, 2001)

Eva Joly er forhørsdommer i Frankrike, og leder noen av Europas største etterforskninger, fremfor alt Elf-saken, og hun har en alvorlig advarsel å komme med: systematisk korrupsjon og økonomisk kriminalitet har et omfang de færreste kan tenke seg – vår samfunnsorden, ja selve demokratiet, er truet. Ukontrollerte pengestrømmer bidrar blant annet til å finansiere internasjonal terrorisme.

For de av dere som synes tiden er den verste fiende ...

"THOMAS HYLLAND ERIKSEN: ØY-EBLIKKETS TYRANNI – rask og langsom tid i

informasjonssamfunnet

(Aschehoug, 2001)

Hvem skulle trodd at all ny tidsbesparende teknologi – fra filofax til e-post og mobiltelefon – skulle føre til at alle fikk dårligere tid enn noensinne?

Tilgjengeligheten nærmer seg hundre prosent; nå er det utilgjengeligheten vi må sluss for, retten til å tenke en tanke som er lenger enn fem centimeter, retten til å slippe et samfunn der alt står stille i rasende fart.

NB!! Denne boken må leses i 110 km/t –

på inn- og utpust!

Til slutt: "Kosebøker" som hverken er jobbelaterte, nyttige, moralske eller politiske, men som kan få oss til å glemme for noen timer både fengsel, pensum, tidspress og en verden der de mektige menn prøver å drepe hverandre hele tiden ...

"ZADIE SMITH: HVITE TENNER" (Aschehoug, 2001)

"MAGNHILD BRUHEIM: SVART ARV" (Samlaget, 2001)

"JOANNE HARRIS: BITTERSØT SJO-KOLADE" (Bladkompaniet, 2001)
... denne er filmet med gode kritikker – finnes på video)

"ELIZABETH WURTZEL: BITCH" (Aschehoug, 2000)

"BILL BRYSON: DOWN UNDER" (Gyldendal, 2000)

"LARS SAABYE CHRISTENSEN: HALVBROREN" (Cappelen, 2001)
... denne er virkelig årets roman!

"CARL FRODE TILLER: SKRÅNINGA" (Aschehoug, 2001)

"INGVAR AMBJØRNSEN: DUKKEN I TAKET" (Cappelen, 2001)

"HENNING MANKELL: DANSELÆRERENS TILBAKEKOMST" (Gyldendal, 2001)

"KNUT NÆRUM: NORSK LITTERATURHISTORIE FRITT ETTER HUKOMMELSEN" (Cappelen, 2001)

- og mange, mange flere ...
SPØR BIBLIOTEKAREN!!

Ved Grethe Meidell Kjus

Rekommendasjon nr. R (89) 12 fra ministerkomiteen til medlemsstatene om opplæring i fengslene

(Vedtatt av ministerkomiteen den 13. oktober 1989 på det 429. møte av stedfortredende ministre)

Ministerkomiteen, under henvisning til
Artikkel 15. b i Europarådets statutt,

I det den tar i betraktning at retten til opplæring er
fundamental;

I det den tar i betraktning betydningen av opplæring
i den enkeltes og samfunnets utvikling;

I det den innser spesielt at en stor andel av fanger
har hatt meget liten erfaring med vellykket
opplæring, og derfor nå har mange behov for
opplæring;

I det den tar i betraktning at opplæring i fengsel
hjelper til å gjøre fengslene mer humane og for-
bedre forholdene ved innesperring;

I det den tar i betraktning at utdanning i fengsel er
en viktig måte å lette fangens tilbakevending til
samfunnet på;

I det den erkjenner at i den praktiske anvendelse av
visse rettigheter eller tiltak, i samsvar med de
følgende rekommendasjoner, kan det være beret-
tiget med forskjeller mellom dømte fanger og
fanger i varetekt;

I det den tar hensyn til Rekommandasjon
Nr R (87) 3 om Europeiske fengselsregler
Rekommandasjon Nr R (81) 17 om voksenopp-
læringspolitikk, Anbefaler den medlemsstatenes
regjeringer å iverksette tiltak som erkjenner
følgende:

1. Alle fanger skal ha tilgang til opplæring, som
er forutsatt å bestå av klasseromsemner, yrkes-
opplæring, kreative og kulturelle aktiviteter,
fysisk fostring og sport, sosial opplæring og
muligheter for å bruke bibliotek;
2. Opplæring for fanger bør være lik opplæringen
som tilbys lignende aldersgrupper utenfor
fengslet, og tilbudet av læremuligheter for
fanger bør være så vidt som mulig;
3. Opplæring i fengsel skal sikte mot å utvikle
hele personen, idet man har i minnet hans eller
hennes sosiale, økonomiske og kulturelle
omgivelser;
4. Alle som er involvert i å administrere fengsels-
systemet og i driften av fengsler bør tilrette-

legge og støtte opplæring så mye som mulig;

5. Opplæring bør ikke ha lavere status enn arbeid
i fengselssystemet og fanger bør ikke tape
økonomisk eller på annen måte på å delta i
opplæring;
6. Alle anstrengelser bør gjøres for å oppmuntre
fanger til å delta aktivt i alle aspekter av
opplæringen;
7. Utviklingsprogram bør tilbys for å sikre at
utdannere i fengslet tar i bruk formålstjenlige
voksenopplæringsmetoder;
8. Spesiell oppmerksomhet bør vies fanger med
særlige vansker og særlig de med lese- eller
skriveproblemer;
9. Yrkesopplæring bør sikte mot en bredere
utvikling av den enkelte, samtidig som man er
følsom overfor trendene på arbeidsmarkedet;
10. Fanger bør ha direkte tilgang til et velforsynt
bibliotek minst en gang per uke;
11. Fysisk fostring og sport for fanger bør under-
strekes og oppmuntres;
12. Kreative og kulturelle aktiviteter bør gis en
viktig rolle siden slike aktiviteter har et særlig
potensiale for å sette fanger i stand til å utvikle
og uttrykke seg;
13. Sosial opplæring bør inkludere praktiske
elementer som setter fanger i stand til å mestre
dagliglivet i fengslet med henblikk på å lette
hans tilbakevending til samfunnet;
14. Hvor det er mulig bør fanger få lov til å delta i
opplæring utenfor fengslet;
15. Hvor opplæringen må finne sted inne i
fengslet, bør samfunnet utenfor involveres så
mye som mulig;
16. Tiltak bør settes i verk for å sette fanger i stand
til å fortsette opplæringen etter løslatelse;
17. Midlene, utstyret og undervisningspersonalet
som trengs for å sette fanger i stand til motta
hensiktsmessig opplæring bør gjøres til-
gjengelig.